

Türkiye Yüzylında Enflasyon

Nuri Uslu¹

Özet

Enflasyon gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin ekonomi politikalarına yön veren sorunların başında gelmektedir. Gelişmekte olan ekonomiler arasında yer alan ve uzun yıllardır enflasyonla mücadele eden Türkiye, enflasyon oranlarını kabul edilebilir seviyelerde tutmak için birçok ekonomi programlarını uygulamaya koymuştur. Bu çalışmada Türkiye'nin kuruluşundan günümüze kadar geçen yüz yıllık süreçte dönemler itibariyle fiyatlar genel seviyesinde yaşanan değişimler incelenmiştir. Bu amaçla söz konusu dönemlerde yaşanan önemli gelişmeler ile birlikte Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE), Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) ve Üretici Fiyatları Endeksi'ndeki (ÜFE) değişimler ele alınmıştır. Türkiye yüzylında dönemler itibariyle meydana gelen ulusal ve uluslararası olaylara bağlı olarak uygulanan ekonomi politikaları genel olarak enflasyon oranlarını kabul edilebilir seviyelerde tutmakta başarısız olmuştur.

Giriş

Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin temel ekonomik sorunların başında enflasyon gelmektedir. Olumsuz sonuçları göz önüne alındığında gelişmiş ülkeler, enflasyonla kararlı bir şekilde mücadele etmekte ve bu doğrultuda ekonomi politikalarını hayata geçirmektedir. Finansal ve beşerî sermayelerini artırma gayreti içinde olan gelişmekte olan ülkeler de enflasyon oranını kabul edilebilir seviyelerde tutmak için ekonomi politikaları geliştirmektedir. Ekonomik açıdan gelişmiş ülkeler gelişmekte olan ülkelere nispeten enflasyonla mücadeleyi daha etkin bir şekilde yürütebilmektedir. Bu durum gelişmiş ülkelerin sahip olduğu ekonomik güçle yakından ilgilidir. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler enflasyonun olumsuz etkilerine bağlı olarak makroekonomik hedeflere ulaşmada sorunlar yaşamaktadır. Aynı zamanda enflasyon küresel çapta kaynak dağılımını da olumsuz yönde etkilemektedir (Uysal, 2007: 22). Bu bakımdan enflasyon literatürde

1 Öğr. Gör., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Hisarcık MYO, nuri.uslu@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3244-8726

araştırmacıların dikkatini çeken konuların başında gelmektedir. Söz konusu araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarda enflasyon sorununun daha iyi anlaşılması adına enflasyon ile ilişkili kavramlar ele alınmaktadır. Bu kavramları fiyatlar genel düzeyi, fiyat istikrarı, deflasyon ve fiyat endeksleri olarak sıralayabiliriz.

Bir ekonomide belli bir dönemdeki tüm mal ve hizmet fiyatlarının tartılı ortalaması fiyatlar genel düzeyi olarak adlandırılmaktadır. Fiyat istikrarı ise fiyatlar genel düzeyinin aşağı veya yukarı yönde hareket etmeme eğilimi olarak tanımlanmaktadır. Ekonomide fiyat istikrarının olmaması durumunu ifade etmek için kullanılan fiyat istikrarsızlığı ise enflasyon ve deflasyon olmak üzere iki Şekilde ortaya çıkmaktadır. İki ters durumu ifade eden bu kavramlardan deflasyon fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen sürekli azalmaları ifade etmektedir. Deflasyon gerçek hayatta çok fazla karşılaşılan bir durum olmayıp, ekonomi alanında yapılan çalışmalarda kavramsal olarak yer almaktadır. Fiyat istikrarsızlığının ekonomilerde en çok karşılaşılan türü olan enflasyon, fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen sürekli artışlar olarak tanımlanmaktadır (Afşar, 2013: 14-15). Enflasyon tanımında yer alan önemli bir husus fiyatlar genel düzeyindeki artışlardır. Yani sadece bir mal veya hizmetin fiyatında yaşanan artışlar enflasyon olarak nitelendirilmemektedir (Gökçeli, vd., 2022: 198). Bazı malların fiyatları artarken bazı malların fiyatlarının düşmesi durumunda enflasyondan bahsedebilmek için ortalama fiyatların seyrine bakmak gerekmektedir. Bu amaçla fiyat endeksleri kullanılarak enflasyon oranı hesaplanmaktadır. Fiyat endeksleri, belirlenmiş mal ve hizmetlerin ortalama fiyatlarının dönemsel değişimlerini göstermektedir (TÜİK, 2008a: 1). Ülkemizde kullanılan fiyat endekslerini Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE), Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE), Üretici Fiyatı Endeksi (ÜFE) ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) Deflâtörü olarak sıralayabiliriz.

Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE), belli bir dönemde insanların ortalama tüketim kalıplarını yansıtacak Şekilde oluşturulan mal ve hizmet sepetinin zamana bağlı olarak fiyat değişimini ölçmek için kullanılan fiyat endeksidir. TÜFE hesaplanmasında, sepette yer alan mal hizmetlerin kalite ve miktar değişimleri göz önüne alınmaktadır. Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (TEFE) ise yurt içinde üretilen mal ve hizmetler dahil edilerek bir sepet oluşturulup, kısmen üreticiden kısmen toptan satış yapan araçlardan elde edilen fiyatlar kullanılarak söz konusu sepetin değerinin hesaplandığı karma bir fiyat endeksidir. TEFE'de oluşturulan mal ve hizmetlerin fiyatları vergiler ve toptancı marjları gibi tüketiciye yansıyan farkları da içermektedir. Yani mal ve hizmetlerin üretim aşamasındaki fiyat değişimleri TEFE ile tam olarak ölçülememektedir. Dolayısıyla hem bu eksikliğin giderilmesi hem de

mal ve hizmetlerin üretim aşamasındaki fiyat değişimlerini ölçen TÜFE'ye karşılık olması açısından Üretici Fiyatları Endeksi'ne (ÜFE) ihtiyaç duyulmuştur. ÜFE, belli bir dönemde ülke içerisinde üretilen ve yine ülke içinde satışa sunulan mal ve hizmetlerden oluşan sepetin zaman içerisindeki fiyat değişimlerini ölçen bir endekstir. ÜFE, üretim aşamasındaki mal ve hizmetlerin fiyat değişimlerini ölçmede kullanılan anlamlı bir endeks olmanın yanında uluslararası endekslerle de karşılaştırma yapılabilen bir endekstir (TÜİK, 2008a: 3-4). Fiyat değişimlerini ölçmede kullanılan endekslerden biri olan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) Deflatörü, en iyi enflasyon ölçüsü olarak kabul edilmektedir. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) belli bir dönemde bir ülkede üretilen nihai mal ve hizmetlerin parasal değerlerinin toplamı olup, GSYH Deflatörü ise bir ülkenin milli gelir hesabında yer alan bütün mal ve hizmetlerin fiyat değişimlerini içermektedir. Bu deflatörü hesaplamak için cari fiyatlarla hesaplanan nominal GSYH ile sabit fiyatlarla (baz yılı fiyatları ile) hesaplanan reel GSYH oranlanmaktadır. Belli dönemler için hesaplanan GSYH Deflatörleri arasındaki fark fiyat değişimlerini ifade etmektedir (Afşar, 2013: 16).

Ortaya çıkış sebeplerine ve ekonomilerde gerçekleşen seviyelerine göre enflasyon olgusu farklı isimler alarak sınıflandırılmaktadır. Söz konusu sınıflandırmalar bağlamında enflasyon türlerini, maliyet enflasyonu, talep enflasyonu, fiyat enflasyonu, sürünen enflasyon, hiper enflasyon ve kronik enflasyon olarak ele alabiliriz. Maliyet enflasyonu üretimde kullanılan girdilerin fiyatlarındaki artışların çıktı fiyatlarına yansımaları sonucunda ortaya çıkarken, talep enflasyonu toplam talebin toplam arzı aşması durumunda meydana gelmektedir. Fiyat enflasyonu ise üreticilerin veya satıcıların başka mal ve hizmetlerin fiyatlarında yaşanan artışlara bağlı olarak kendi mal ve hizmetlerinin fiyatlarını artırması durumunda yaşanan enflasyondur. Ekonomide yaşanan fiyat artışlarının düşük seviyelerde olması durumu sürünen enflasyon kavramı ile ifade edilirken, enflasyon oranlarının kontrol edilemez seviyelere ulaşması halinde yaşanan fiyat artışları hiper enflasyon olarak adlandırılmaktadır. Kronik enflasyon ise ekonomide yaşanan enflasyonun uzun yıllar kontrol altına alınamaması durumunu ifade etmede kullanılmaktadır (Meral, 2005: 311-312).

Ekonomide fiyat istikrarsızlığının sonuçlarından biri olan enflasyon, ekonomik aktörler üzerinde olumsuz etkilere sahiptir. Bu etkilerin başlıcaları gelir dağılımında adaletsizliğin artması, tasarruf oranlarının azalması, ödemeler dengesinin bozulması ve ulusal paradan uzaklaşılmasıdır. Enflasyon dönemlerinde satın alma gücünü koruyamayan birimlerin gelirden aldıkları paylar azalmakta ve böylece gelir dağılımında adaletsizler artmaktadır. Sabit gelirli kesimler enflasyonist süreçten en çok etkilenenler arasında

yer almaktadır. Yaşanan bu gelişmelere paralel olarak düşük ve orta gelirli grupların tüketim harcaması artar ve tasarruf miktarları azalır. Diğer taraftan gelirlerini enflasyona karşı koruyabilen kesimlerin tasarrufları ise üretken yatırım alanlarından ziyade gayrimenkul, döviz ve altın gibi alanlara yönelir. Ayrıca yükselen yurt içi fiyatlar ithal malların nispeten ucuz kalmasına neden olur ve böylece bu durumdan dış ödemeler dengesi olumsuz yönde etkilenir. Enflasyonun kontrol altına alınamaması halinde ekonomik birimler ulusal para da yaşanan değer kayıplarından korunmak için likiditesi yüksek varlıklarını yabancı para olarak tutmayı tercih ederler. Dolayısıyla ulusal paradan kaçış yabancı para ikamesi ile sonuçlanmaktadır (Afşar, 2013: 16-17).

Günümüzde birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de ekonomik sorunların başında enflasyon olgusu gelmektedir. Ülkemizde makroekonomik açıdan çok yönlü etkisi olan enflasyon sorunu çözüme kavuşmadıkça diğer sosyal ve ekonomik sorunların da çözülmesi oldukça zordur (Yurdakul, 2001: 150). Dolayısıyla iktisat literatüründe enflasyon olgusu, araştırmacıların ilgi odağı konulardan biri olarak süregelmiştir. Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılı olan 1923'ten başlayarak 2023'e kadar olan yüz yıllık dönemde Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE), Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) ve Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE) verileri kullanılarak Türkiye Ekonomisi için enflasyon olgusu ele alınacaktır.

2. Tek Parti Dönemi (1923-1950)

Osmanlı Devletinden Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan ekonomi ağırlıklı olarak tarıma dayalı olup, tarımsal faaliyetler genel itibarıyla insan ve hayvan gücü ile yapılmaktaydı. Ayrıca Osmanlı ekonomisinde yeterince geliştirilemeyen ticari ve sınai faaliyetler çoğunlukla azınlıkların egemenliğindeydi. Diğer taraftan giderek ağırlaşan dış borçlar ve birbirini izleyen Balkan, Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşları Osmanlı'nın ekonomik yapısını çökme noktasına getirmişti (Ulusoy, 2017: 112). Balkan ve Birinci Dünya Savaşları akabinde yaşanan Kurtuluş Savaşı döneminde ekonomi zor koşullar altında olsa da Millî Mücadele Dönemi'nde ekonomik açıdan söylenebilecek güzel durumlardan biri enflasyonun kontrol altında tutulmasıdır. Bu dönemde vergiler arttırılarak ve halktan bağışlar toplanarak savaş finanse edilmeye çalışılmış olup, para basımına gidilmemiştir (Sabır, 2006: 6-7). Nitekim zor şartlar altında kazanılan Kurtuluş Savaşı ile Türkiye Cumhuriyeti kurulmuş ve Osmanlı'nın zorlu ekonomik koşulları yeni kurulan devlete miras kalmıştı (Ulusoy, 2017: 112).

2.1. Atatürk Dönemi (1923-1938)

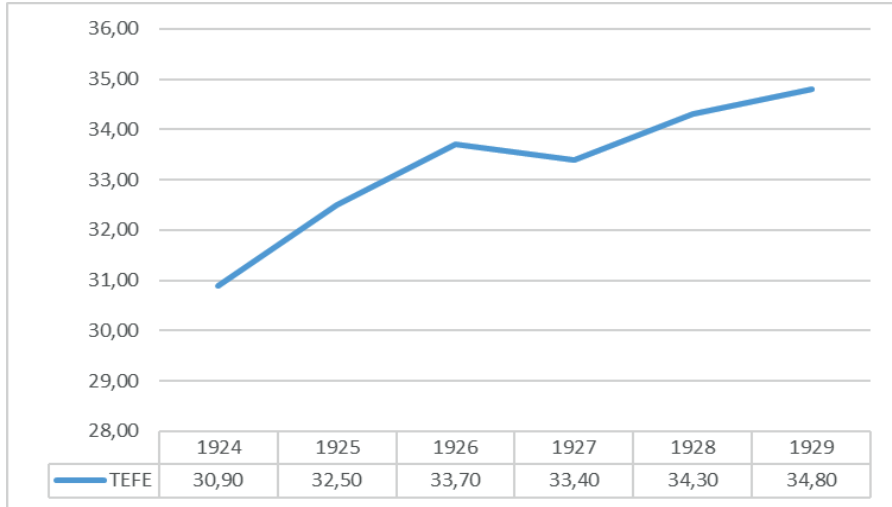
Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarının en belirgin özelliği, bağımsızlık kazanmak uğruna birçok şeyini kaybetmiş toplumun yeniden ayakta kalma çabasıdır. Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında halk hala, 1918'de biten I. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileri ile mücadele etmek zorunda kalmıştı. Yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yılları hem sosyal hem de ekonomik açıdan zor bir dönemdi. Atatürk bu dönemde olumsuz koşullara rağmen modern bir toplumun temellerini oluşturma gayreti içinde olmuştur (Güney vd., 2012: 216). Bu amaca ulaşmak için Atatürk'ün en önemli konularından bir tanesi ekonomi politikalarıydı. Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak için Atatürk'ün hayata geçirdiği ekonomi politikaları yerli ve milli imkanlarla ekonomik kalkınma modeli üzerine kuruludur (Öztürk ve Yıldırım, 2009: 151). Bu modelin en önemli özelliklerinden bir tanesi ulusal paranın değerinin korunması amacıyla devalüasyona gidilmemesidir. Atatürk'ün güçlü iradesi sayesinde para politikalarında seçici ve ısrarcı duruş sergilenmiştir (Kalaycı, 2010: 113). Atatürk dönemi, devletin ekonomiye müdahalesinin nispeten daha sınırlı olduğu 1923-1929 dönemi ve devletin iktisat politikalarında aktif bir şekilde yer aldığı 1929-1938 dönemi olmak üzere iki alt döneme ayrılarak ele alınabilir (Yay, 1998: 289).

2.1.1. Kuruluş Dönemi (1923-1929)

Atatürk, ulusların kalkınmasında etkili olan faktörlerin başında gelen ekonomi politikalarını ülkenin öncelikli konuları arasına almıştır. Yeni kurulan Cumhuriyet'in sağlam temellere oturması için eğitim ve ekonomi seferberliği ile toplumu bilinçlendirmeyi amaçlamıştır (Çelebi, 2002: 17-18). Bu amaçla Lozan'da yaşanan zorlukları ve ekonominin çeşitli sorunlarını ele almak için Atatürk 17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihleri arasında düzenlenen İzmir İktisat Kongresi'ne önderlik etmiştir. Lozan antlaşmasında alınan kararlar ve İzmir İktisat Kongresi 1923-1929 döneminde ekonomiye yön veren önemli faktörler olmuştur (Özçelik, 2015: 197). Bu faktörlerden ilki olan Lozan Antlaşması, uzun bir pazarlık sürecinden sonra imzalanmış ve sonuçları itibarıyla hem siyasi hem de ekonomik açıdan Türkiye Cumhuriyeti'ni etkilemiştir. Bu antlaşma ile ekonomik olarak olumsuz etkileri bulunan kapitülasyonlar kaldırılmıştır. Başarı olarak nitelendirilebilecek bu durumun yanında Lozan Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun dış borçlarının büyük bir kısmı Türkiye Cumhuriyeti'ne devredilmiştir (Özçelik ve Tuncer, 2007: 256-257). Kuruluş Dönemi'nde ekonomiye yön veren ikinci faktör olan İzmir İktisat Kongresi'nde ulusal olarak bütünleşme anlayışı hakimdir. Bu kongre tüccar, çiftçi, sanayici ve işçi kesimlerinin ekonomik gelişme için

önerilerini ortaya koymalarına olanak tanımıştır. İzmir İktisat Kongresi eğitim, haberleşme, ulaştırma gibi altyapı hizmetlerinin devlet tarafından sağlanması ve özel girişimciliğin canlandırılması için yasal düzenlemelerin yapılmasını öngörüyordu (Öztürk ve Yıldırım, 2009: 150-151). Liberal ekonomi anlayışına zemin hazırlayan bu kongrede, devletin özel sektörü desteklemesi gerektiği ön plana çıkmıştır. Alınan kararlar itibariyle kongrede ulusal devlet ve toplumsal uzlaşma görüşü hakimdir (Güney vd., 2012: 218).

Lozan Antlaşması ve İzmir İktisat Kongresi'nin ekonomiye yön verdiği Kuruluş Dönemi'nde tedavülde olan kâğıt paralar Düyun-u Umumiye idaresi tarafından basılmaktaydı. Türkiye Cumhuriyeti'nde 1930 yılına kadar mevcut bir merkez bankası olmayıp, Cumhuriyet Hükümeti ülkenin ihtiyaçlarını karşılayacak esnekliğe sahip olmayan bu kâğıt paraları kullanmaktaydı. Dolayısıyla ülkenin tarımsal hasat dönemlerinde para darlığı yaşanırken, ticari işlemlerin azaldığı dönemlerde parasal bolluk yaşanmaktaydı. Bu durum Cumhuriyet Hükümeti'nin para mekanizmana fazla müdahale edememesinin bir sonucu olarak paranın itibarının artmasına neden olmuştur (Kocaman, 2021: 154). Bu duruma ek olarak Atatürk, en büyük ekonomik tehlikelerden biri olan enflasyonu engellemek için emisyonlardan kaçınmıştır. Fiyat artışlarının kontrol edilmesi Atatürk'ün ekonomi politikalarında öncelikli konular arasında yer almıştır (Yay, 1998: 291). Bu dönemin fiyat değişimlerini gösteren Toptan Eşya Fiyat Endeksi'ne (TEFE) ilişkin veriler kullanılarak Grafik 2.1 hazırlanmıştır.

Kaynak: Yay, 1998

**: 1948 Yılı Toptan Eşya Fiyat Endeksi 100 kabul edilmiştir.*

*Grafik 2.1: 1924-1929 Dönemi Toptan Eşya Fiyat Endeksi (1948=100)**

Grafik 2.1'deki verilere göre, 1924 yılında 30,90 olan TEFE değeri 1925 ve 1926 yıllarında küçük bir artışla sırasıyla 32,50 ve 33,70 olmuştur. 1927 Yılında bir önceki yıla göre çok az bir düşüşle 33,40 olan endeks değeri daha sonraki iki yılda oldukça küçük artışlar yaşanmış olup 1928 ve 1929 yıllarında sırasıyla 34,30 ve 34,80 olmuştur. Bu dönem genel olarak ele alındığında Grafik 2.1'deki veriler 1924 yılından 1929 yılına endeks değerinde yaklaşık 4 puanlık bir artış olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu durum Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi olarak adlandırılan ve liberal ekonomi politikalarının benimsendiği 1923-1929 döneminde ekonomideki fiyat artışlarının oldukça düşük seviyelerde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

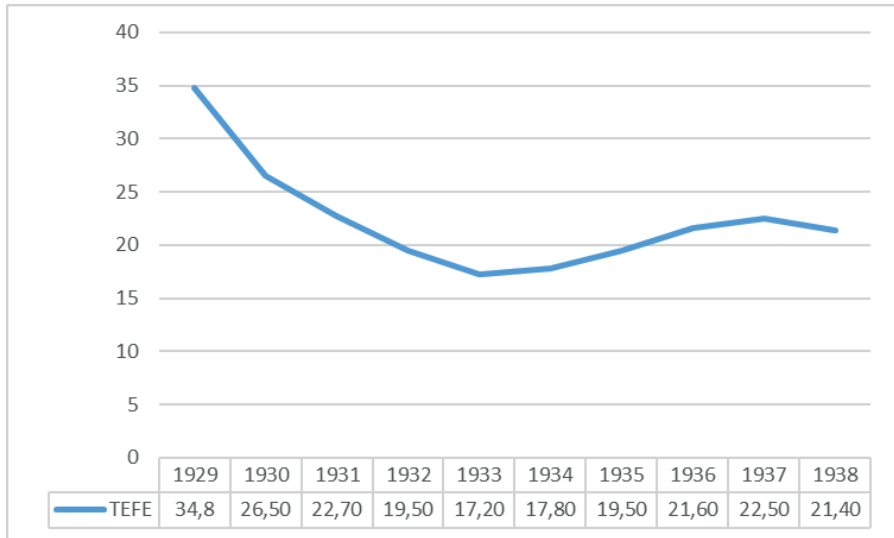
1923-1929 Döneminde devletin ekonomiye müdahalesi sınırlı seviyelerde kalmış olup bunun yanında devlet ekonomiyi millileştirme, kamu bankaları kurma, demir yolları yapma ve özel sektör ile tarım kesimini destekleme yönünde politikalar uygulamıştır. Söz konusu bu ekonomi politikalarında Lozan Antlaşması ile İzmir İktisat Kongresi'nin etkisi büyüktür. Bu dönemin liberal ekonomi modeli, 'Jandarma Devlet' anlayışından ziyade ekonomi politikalarıyla liberal ekonomi modelinin işleyişini sağlayan aktif devlet anlayışını içermektedir. Fakat iktisadi açıdan yetişmiş personel azlığından dolayı söz konusu ekonomi politikalarına yöne veren yönetici kadro asker kökenlilerden oluşmaktaydı. Hem milli mücadele döneminde hem de kuruluş döneminde Atatürk önderliğindeki asker kökenli yöneticiler enflasyonla mücadele için 'sağlam para ve denk bütçe' anlayışına titizlikle bağlı kalıp emisyonlardan kaçınmışlardır. Dolayısıyla bu dönemde uygulanan para politikası enflasyonla mücadelede etkili olmuştur (Yay, 1998: 290-291).

2.1.2. Devletçi Politikalar Dönemi (1929-1938)

Liberal ekonomi politikalarının benimsendiği Kuruluş Dönemi'nde (1923-1929) zayıf olan özel sektör teşvikle kalkınmamıştır. Bu dönemde kurulan anonim şirketlerin yaklaşık üçte biri yabancı sermaye kabul etmiş olup, İzmir İktisat Kongresi'nde ortaya konulan bazı hedeflerden sapmalar olmuştur. Bu başarısızlıklarla birlikte, birçok ülkede Büyük Buhran'ın etkisiyle liberal ekonomiden müdahaleci ekonomiye geçilmesi Türkiye Cumhuriyeti'nde liberal uygulamalardan vazgeçilmesine neden olmuştur. Terkedilen liberal ekonomi uygulamalarının yerine hızlı bir kalkınmayı sağlayacak planlı ekonomi politikaları benimsenmiştir. Devletçi Politikalar Dönemi olarak adlandırılan ve planlı ekonomi politikalarının uygulandığı 1929-1938 yılları arasında kalkınmanın devlet eliyle olması gerektiği ve özel teşebbüsün devlet denetimi altına alınması görüşü hâkim olmuştur (Özyurt, 1981: 123-128). Bu dönemde devlet tarafsız koruyucu konumunu terk etti

ve özel teşebbüse destek olup ülkenin sanayi donatımının bir bölümünü üstlendi (Ülken, 1986: 22).

1929-1938 Döneminde uygulanan devletçilik politikalarının sanayi kesimine öncelik veren bir yanı vardır. Nitekim 9 Ocak 1934'te hükümetçe onaylanan ve 1934-1938 yılları arasında uygulanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP) bunun en iyi örneğidir. BBYSP ile GSMH içinde yaklaşık % 5 paya sahip olan sanayi kesimi kapsama alınırken ekonominin yaklaşık %85'ini oluşturan tarım ve hizmet kesimi kapsam dışı bırakılmıştır. Bu dönem Türk sanayisinin ilk planlı kuruluş aşaması olarak kabul edilmektedir (Ulusoy, 2017: 119). 1929-1938 Yılları arası birçok sanayi tesisinin devlet eliyle kurulduğu bir dönem olmasının yanında yeni kurulan demokratik bir ülkenin planlı bir kalkınma sağlamaya çalıştığı bir dönemdir. Ekonomik hayatta devletin aktif bir şekilde rol aldığı bu dönemde planlı ekonomi modelinin önemli unsurlarından biri de fiyat istikrarıdır. Atatürk ekonomide fiyat istikrarının sağlanmasına önem vermiş ve bu amaçla piyasadaki para miktarı titizlikle takip etmiştir. Hatta bu dönemde milli gelir artışına nispeten daha az olan emisyon, fiyatlar genel düzeyinde azalışa sebep olmuştur (Sarı, 2007:). Fiyatlar genel seviyesindeki bu azalışı, 1929-1938 dönemine ilişkin Toptan Eşya Fiyat Endeksi verileri kullanılarak hazırlanan Grafik 2.2 ortaya koymaktadır.

Kaynak: Yay, 1998

**: 1948 Yılı Toptan Eşya Fiyat Endeksi 100 kabul edilmiştir.*

Grafik 2.2: 1929-1938 Dönemi Toptan Eşya Fiyat Endeksi (1948=100)*

Grafik 2.2'deki verilere göre, 1929'da 34,80 olan Toptan Eşya Fiyat Endeksi'nde (TEFE) sonraki dört yılda ciddi bir düşüş meydana gelmiş ve endeks 1933 yılında 17,20 değerini almıştır. 1929 Yılı ile 1933 yıllarında arasında TEFE'deki azalış oranı yaklaşık %50'dir. 1934 Yılından itibaren küçük artış gösteren TEFE değeri 1935 ve 1936 yıllarında sırasıyla 19,50 ve 21,60 değerini almıştır. TEFE değerinde devam küçük artışla 1937 yılında 22,50 olmuş ve daha sonra küçük bir azalışla TEFE değeri 1938 yılında 21,40 olmuştur. İncelenen dönem genel olarak ele alındığında, 1929 yılında 34,80 olan Toptan Eşya Fiyat Endeksi 1938 yılında 21,40 olup, bu dönemde endeks yaklaşık %40 oranında bir azalış göstermiştir. Atatürk önderliğindeki ekonomi kurmayları tarafından benimsenen devletçi politikalar kapsamında planlı ekonomi modelinin ve düşük emisyonun uygulandığı bu dönemde fiyatlar genel düzeyinde azalış yaşanmıştır.

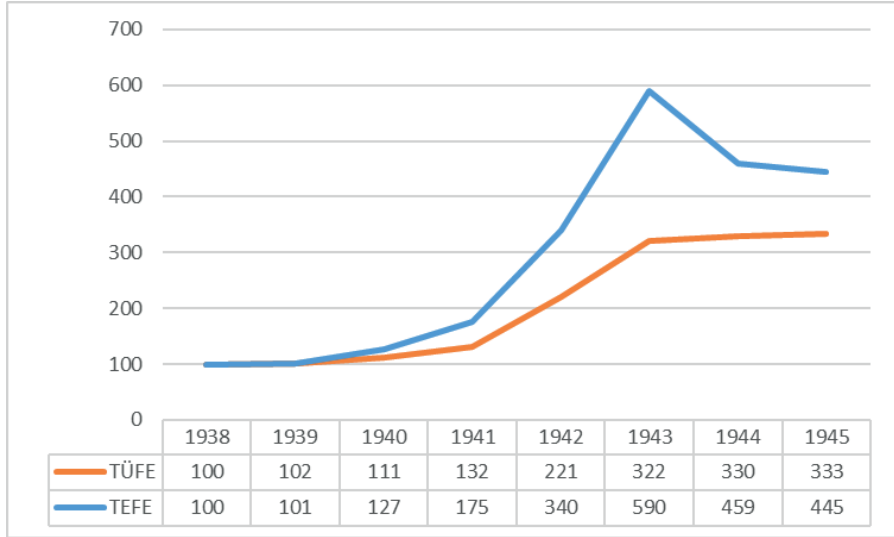
Devletçi Politikalar Dönemi olarak adlandırılan 1929-1938 yılları arasında fiyatlar genel seviyesindeki hareketler ile emisyonun yakından ilişkili olduğu görüşü hakimdir. Bu dönemde para politikası açısından Atatürk'ün temel amacı kaynaklar ile kamu harcamaları arasında dengenin kurulmasıyla enflasyonu önlemektir (Çelebi, 2002: 28-29). Bu doğrultuda 20 Şubat 1930 tarihinde çıkarılan 1568 Sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun ile devletin döviz üzerindeki kontrol gücü artmıştır. Ayrıca para politikaları açısından bu dönemin en önemli gelişmelerinden biri de 11 Haziran 1930 tarihinde 1715 sayılı kanunla Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) kurulmasıdır. Ekonomik kalkınma çerçevesinde 1929-1938 yılları arasında devletçi politikaların bir sonucu olarak belirli bir sektörü veya toplumsal kesimi desteklemek amacıyla devlet bankaları kurulmuştur. Bu bankalar, Belediyeler Bankası, Denizbank, Etibank, Sümerbank, Türkiye Halk Bankası, Türk Ticaret Bankası ve T.C. Ziraat Bankası'dır (Özçelik ve Tuncer, 2007: 263).

2.2. İkinci Dünya Savaşı Dönemi (1938-1945)

Bu dönemde 1939 yılından itibaren küresel çapta tüm ekonomiler İkinci Dünya Savaşı'nın etkisi altında kalmıştır. Türkiye savaşa girmeyen ender ülkelerden biri olup, Dünya'nın yaklaşık %95'i savaşa dahil olmuştur. Fakat Türkiye gibi savaşa girmeyen ülkeler de ekonomik anlamda savaşın olumsuz etkilerine maruz kalmıştır (Arslan, 2016: 2). Türkiye Cumhuriyeti'nde bu olumsuz durumun bir örneği İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın uygulanamamasıdır. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP) ile başarılı sonuçlar elde edilmesinin bir neticesi olarak 1939-1943 döneminde uygulanması düşünülen İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (İBYSP) gündeme alınmıştır. Elektrik enerjisi, denizcilik, madencilik ve makine sanayi gibi

alanlarda yatırım yapılmasını öngören İBYSP, Atatürk'ün ölümü ve İkinci Dünya Savaşı gibi nedenlerle uygulanamamıştır (Ulusoy, 2017: 120).

Türkiye her ne kadar İkinci Dünya Savaşı'na girmemiş olsa da savaşın getirdiği olağanüstü ekonomik sıkıntılardan kendini kurtaramamıştır. Bu sıkıntılardan en önde geleni, çalışma çağındaki genç nüfusun üretime katılmak yerine hazır asker tutulması ve bu askerlerin beslenme masraflarının ekonomiye ciddi yük oluşturmasıdır. Ekonomide bu tür sıkıntıların aşılması için para politikası çerçevesinde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) para arzında artışa gitmiştir. Nitekim kredi hacminin artması ve gevşek para politikasının bir sonucu olarak fiyatlar genel seviyesinde artışlar meydana gelmiştir (Kocaman, 2021: 156). Fiyatlar genel seviyesindeki bu artışı, 1938-1945 dönemine ilişkin Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE) ve Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) verileri kullanılarak hazırlanan Grafik 2.3 ortaya koymaktadır.

Kaynak: TÜİK, 2008b

**: 1938 Yılı TÜFE ve TEFE 100 kabul edilmiştir.*

*Grafik 2.3: 1938-1945 Dönemi TÜFE - TEFE (1938=100)**

Grafik 2.3'teki verilere göre, bir önceki yıla göre küçük bir artışla 1939 yılında 102 olan TÜFE değeri, 1940 ve 1941 yıllarında artış göstermiş olup sırasıyla 111 ve 132 değerini almıştır. Fakat TÜFE önceki yıllara göre ciddi oranda artarak 1942 ve 1943 yıllarında sırasıyla 221 ve 322 seviyelerine çıkmıştır. Atışın oldukça yavaşladığı 1944 ve 1945 yıllarında TÜFE değeri

sırasıyla 330 ve 333 değerini almıştır. Diğer taraftan bir önceki yıla göre küçük bir artışla 1939 yılında 101 olan TEFE değeri, 1940 ve 1941 yıllarında hissedilir bir artış göstermiş olup sırasıyla 127 ve 175 değerini almıştır. Fakat 1942 ve 1943 yıllarında TÜFE'deki artışa nispeten çok daha fazla artış gösteren TEFE değeri sırasıyla 340 ve 590 seviyelerine çıkmıştır. 1944 ve 1945 yıllarında ise TÜFE'deki küçük artışa karşın TEFE'de azalış meydana gelmiş ve sırasıyla 459 ve 445 değerini almıştır. İncelenen dönem genel olarak ele alındığında, 1938 yılında 100 olan Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) 1945 yılında 333 olup, bu dönemde endekste yaklaşık %233'lük bir artış meydana gelmiştir. Diğer taraftan 1938 yılında 100 olan Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE) 1945 yılında 445 olup söz konusu dönemde endekste yaklaşık %345 oranında bir artış meydana gelmiştir. 1938-1945 Dönemine ilişkin bu sonuçlar, İkinci Dünya Savaşı'na girmeyen ve emisyonla birlikte gevşek para politikası uygulayan Türkiye'nin fiyatlar genel seviyesinde ciddi artışlar meydana geldiğini ortaya koymaktadır.

Savaş Dönemi olarak adlandırılan 1938-1945 döneminde tarafsızlık politikası izleyen Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na girmeyerek savaşın yıkıcı etkilerinden korunmuş oldu. Ancak tüm dünyayı etkisi altına alan savaş ekonomisinin olumsuz etkilerine maruz kalmıştır. Bu dönemde Türkiye, ülkedeki asker sayısını artırarak savaş ekonomisi koşullarında yaşamak zorunda kalmıştır. Olağanüstü seviyelere çıkan savunma harcamaları ülke ekonomisinde ağır yük oluşturmuştur. Ciddi boyutlara ulaşan kamu harcamalarının finansmanı için artırılan emisyon diğer olumsuz gelişmelerle birleşerek fiyatlar genel seviyesinin artmasına neden olmuştur (Arslan, 2016: 4-5). Kredi hacminin artması, gevşek para politikası, azalan milli gelir ve bankacılık alanının gelişmemesi gibi olumsuz etmenler artan emisyona eşlik etmiştir. Bu durum fiyatlar genel seviyesinin artışını kaçınılmaz kılmıştır (Kocaman, 2021: 156).

3. Çok Partili Döneme Geçiş (1945-1960)

Jeopolitik öneminden dolayı müttefik devletler Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na kendi taraflarında yer almasını istemişlerdir. Nitekim bu konuda artan dış baskılar ve savaşın Müttefik Devletler lehinde olması nedeniyle Türkiye tarafsızlık anlayışını terk etti. Her ne kadar Türkiye fiili olarak savaşa girmese de 1944 yılında Almanya ile ilişkilerini kesmiş ve 23 Şubat 1945 yılında ise Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir. Böylece Türkiye Müttefik Devletler yanında İkinci Dünya Savaşı'na resmen katılmış oldu. Bu kararın bir sonucu olarak savaş sonrası oluşturulan ve 24 Ekim 1945'te resmen faaliyete başlayan Birleşmiş Milletler'in kurucu üyesi olmuştur (Aydemir, 2021: 75).

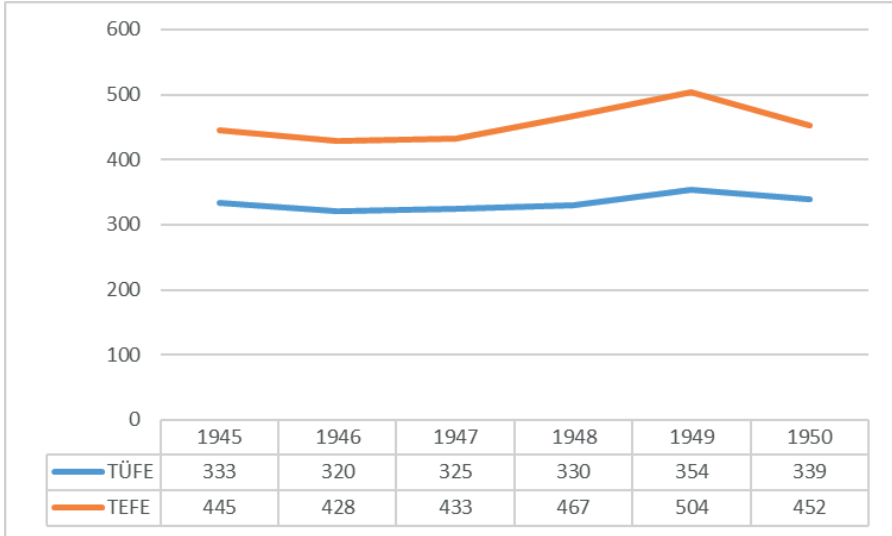
İkinci Dünya Savaşı döneminde birçok ülke ekonomisi olumsuz etkilenmiş ve savaş sonrasında bozulan bu ekonomilerin nasıl düzeltilileceği konusunda arayışa girilmiştir. Bu amaçla 1944 yılında ABD'nin Bretton Woods Kasabası'nda 44 ülke temsilcisi bir araya gelerek toplantı yapmıştır. Savaş sonrasında dünya ekonomisini organize etmek amacıyla düzenlenen bu toplantı ile dünya ticaretinin serbestleşmesi ve küresel para sistemini kurulması hedeflenmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda benimsenen White Planı ile Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund- IMF) ve Dünya Bankası (World Bank) kurulmuştur. Ayrıca söz konusu toplantıda küresel para olarak Amerikan Doları kabul edilmiş ve 35 dolar ile 1 ons altın eşit kabul edilmiştir (Aydemir, 2021: 75).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) dünyanın en güçlü devletlerinden biri konumuna gelmiştir. Dünya ekonomisini organize etme işlevini üstlenen ABD, aynı zamanda savaşın galip ülkelerinden olan Sovyetler Birliği'nin yayılcı politikasına engel olmayı istemekteydi. ABD, bu iki etkiye bağlı olarak gelişmekte olan ülkelere ekonomik ve askeri amaçlı dış yardımlar konusunu gündeme getirmiştir. Yardım yapılacak ülkeler arasında Türkiye de bulunmaktaydı. Türkiye'nin bu yardımları kabul etmesinde, batı dünyası içerisinde yer almayı istemesi ve Sovyetler Birliği'nin toprak talebine ilişkin yayılcı politikası etkili olmuştur. Türkiye'ye ilk yardım konusu ülkede demokrasinin yerleşmesine katkı sağlayacağı düşünülen Truman Doktrini ile gündeme gelmiştir. Truman Doktrini Türkiye'nin çok partili hayata geçmesinde etkili olan dış faktörlerin başında gelmektedir. Fakat çok partili hayata geçişte dış faktörler kadar iç faktörler de etkili olmuştur. İç faktörlerden biri Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi nedeniyle tacirlerin gelirlerinin bir kısmını kaybetmeleridir. Bir diğer faktör ise köylü kesimin yönetimden memnun olmamasıdır. Ayrıca savaşa bağlı olarak üretimin azalması, bir kısım malların az bulunması veya hiç bulunamaması ve bazı malların üretiminin belirli insanların elinde toplanması çok partili hayata geçiş tartışmalarının şiddetinin artmasına neden olmuştur (Takım, 2012: 163-164).

3.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem (1945-1950)

İkinci Dünya Savaşı sırasında ekonomik anlamda sıkıntılar yaşayan Türkiye, savaş öncesi döneme nispeten savaş sonrası dönemde ekonomik açıdan daha kötü duruma düşmüştür. Ekonomideki bu sıkıntıların temelinde yatan sebeplerin başında üretimde yaşanan aksaklıklar, siyasi istikrarsızlık ve karaborsacılık faaliyetleri gelmektedir. Bu sıkıntılardan kurtulmak ve kalkınmayı sağlamak için 1946 yılında biz dizi tedbir paketi ile birlikte devalüasyon yapılmıştır. Aynı zamanda ABD'nin demokratikleşme tavsiyeleri

doğrultusunda 1945 yılında Milli Kalkınma Partisi ve 1946 yılında Demokrat Parti kurulmuştur. Bu uygulamaların arka planında Türkiye'nin IMF'ye üyelik ile uluslararası iktisadi sisteme entegre olma isteği ve ABD'nin öncülüğündeki uluslararası yardımların ülkeye getirilmesi yatmaktadır (Aydemir, 2021: 78-86). Nitekim Türkiye savaş sonrası ABD'nin bir ürünü olan Truman Doktrini ve Marshall Yardımı olarak adlandırılan projelere dahil edilmiştir. Türkiye 1947 yılından itibaren Truman Doktrini ve 1948 yılından itibaren Marshall Yardım Programı kapsamında ABD'den ekonomik yardımlar almaya başlamıştır (Emiroğlu, Koçyiğit ve Kesici, 2012: 81). Böylece hükümet harcamalarını finanse etmek için TCMB kaynaklarına başvurmamış ve emisyon hacmi azalmıştır (Sarı, 2007). Söz konusu uygulamaların fiyatlar genel seviyesindeki etkisini görmek için 1945-1950 dönemine ilişkin Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE) ve Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) verileri kullanılarak hazırlanan görsel Grafik 2.4'te yer almaktadır.

Kaynak: TÜİK, 2008b

**: 1938 Yılı TÜFE ve TEFE 100 kabul edilmiştir.*

*Grafik 3.1: 1945-1950 Dönemi TÜFE - TEFE (1938=100)**

Grafik 3.1'teki verilere göre, 1945'te 333 olan TÜFE değeri bir önceki yıla göre küçük bir azalışla 1946 yılında 320 değerini almıştır. Bir önceki yıla göre küçük bir artışla 1947 yılında 325 olan TÜFE değeri 1948 ve 1949 yıllarında da artış göstermiş olup sırasıyla 330 ve 354 değerini almıştır. 1950 Yılında ise TÜFE değeri bir önceki yıla göre küçük bir azalışla 339 olmuştur.

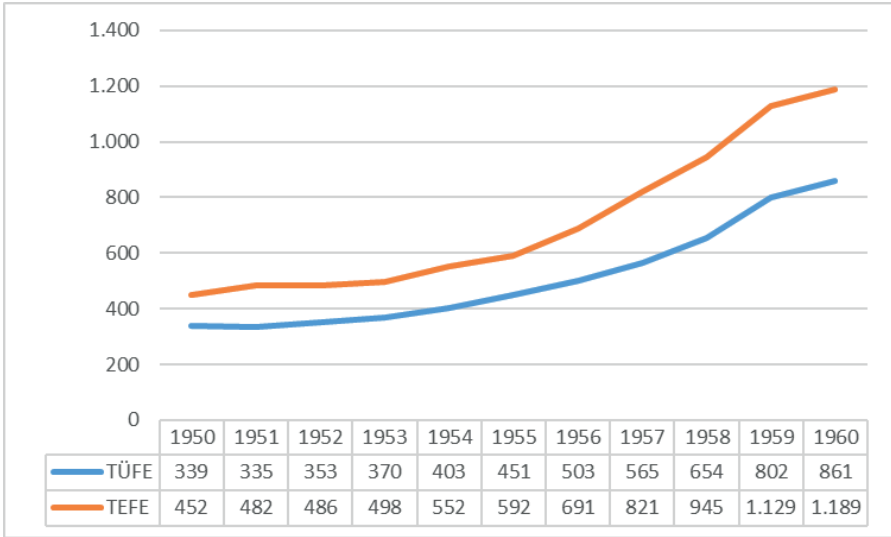
Diğer taraftan 1945'te 445 olan TEFE değeri bir önceki yıla göre küçük bir azalışla 1946 yılında 428 değerini almıştır. Bir önceki yıla göre küçük bir artışla 1947 yılında 433 olan TEFE değeri 1948 ve 1949 yıllarında da artış göstermiş olup sırasıyla 467 ve 504 değerini almıştır. 1950 Yılında ise TEFE değeri 339 olup bir önceki yıla göre azalış göstermiştir. Söz konusu savaş sonrası dönem genel olarak ele alındığında, 1945 yılında 339 olan Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) 1950 yılında 339 olup fiyatlar genel seviyesinde çok fazla bir değişiklik olmadığı söylenebilir. Benzer durum Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE) için de geçerli olup 1945 yılında 445 olan endeks değeri 1950 yılında 452'dir. Bu sonuçlar 1945-1950 döneminde uygulanan politikaların fiyat genel seviyesinde olumlu etkileri olduğunu göstermektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye ekonomisinde emisyon hacminin azalmasına rağmen mevduat ve kredi hacminde genişleme olmuştur. Bu durum sıkı para politikasından verilen bir taviz olmayıp bankacılık sektörünün gelişimi olarak kabul edilmektedir. Söz konusu gelişmelere paralel olarak bu dönemde Yapı ve Kredi, Garanti, AK ve Türkiye Kredi bankaları kurulmuştur (Sarı, 2007). Ayrıca bu dönemde yaşanan diğer olumlu gelişmeler ise, Türkiye'nin 1947 yılında Uluslararası Para Fonu'na (IMF) ve Dünya Bankası'na, 1948 yılında da Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'na (EECD, daha sonra OECD) üye olmasıdır (Kocaman, 2021: 157; Emiroğlu, Koçyiğit ve Kesici, 2012: 81). Diğer taraftan Marshall yardımları kapsamında 1948 yılından itibaren ülkede tarıma verilen önem artmıştır. Tarıma dayalı büyüme modeli çerçevesinde Marshall yardımları ile başta traktör olmak üzere bazı tarımsal araçlar temin edilmiştir (Bağcı ve Tekin, 2020: 179).

3.2. Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)

7 Ocak 1946'da resmen kurulan Demokrat Parti 1950 seçimlerinde iktidara gelmiştir. Demokrat Parti'nin yönetime gelmesi Türkiye ile Batı arasındaki ilişkilerin kuvvetlenmesinde önemli bir etken olmuştur. Batı ile kurulan iyi ilişkiler bu dönemin ilk yıllarında ekonomiye yön vermeye başlamıştır. Önceki dönemlere göre daha liberal bir anlayışa sahip olan Demokrat Parti'nin iktidara geldiği ilk yıllarda ülkeye gelen traktör sayısının olağanüstü bir şekilde artması batının etkilerinin hissedilmeye başladığının bir göstergesi olmuştur. Bu duruma paralel olarak ülkede tarımsal alanlar ve faaliyetler daha önce görülmemiş bir seviyede artış göstermiştir. Nihayetinde tarımsal üretimde hızlı bir artış yaşanmıştır (Emiroğlu, Koçyiğit ve Kesici, 2012: 87-88).

Tarımda yaşanan büyük ürün artışı ve dış yardımlar yatırımların hızlı artmasına neden olmuştur. Fakat ekilebilir toprakların sınırına ulaşılmasıyla birlikte ekonomide darboğaz kendini göstermeye başlamıştır (Yurdakul, 2001: 152). Ayrıca benimsenen serbest dış ticaret rejimine bağlı olarak artan ithalat dış ticaret açıklarını kronik hale getirmiştir. Bu durumda ülke ekonomisi yardım, kredi ve yatırım konularında dışa bağımlı hale gelmiştir. Kronikleşen dış açıkların finanse edilme biçimi dövize bağımlılığı hızlandırmıştır (Kanca, 2012: 60). Diğer taraftan 1950 yılından itibaren köylerden kentlere doğru yaşanan göçler tüketim mallarının karşılanamamasına neden olmuştur. Bu durum ithalatı artırarak dış ticaret açıklarının yükselmesine sebep olmuştur. Aynı zamanda yaşanan bu durum mal-para dengesinin para lehinde bozulmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler fiyatlar genel seviyesinde yukarı yönlü hareketlenmeler yaşanmasına neden olmuştur (Yurdakul, 2001: 152). Fiyatlar genel seviyesindeki bu artışı, 1950-1960 dönemine ilişkin Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE) ve Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) verileri kullanılarak hazırlanan Grafik 3.2 ortaya koymaktadır.

Kaynak: TÜİK, 2008b

**: 1938 Yılı TÜFE ve TEFE 100 kabul edilmiştir.*

Grafik 3.2: 1950-1960 Dönemi TÜFE - TEFE (1938=100)*

Grafik 3.2'ye göre, bir önceki yıla nispeten küçük bir azalışla 1951 yılında 335 olan TÜFE değeri 1952 ve 1953 yıllarında artış göstermiş olup sırasıyla 353 ve 370 değerini almıştır. Daha sonraki yıllarda artış trendine devam eden TÜFE 1954, 1955 ve 1956 yıllarında sırasıyla 403, 451 ve 503 değerlerini

almıştır. Söz konusu endekste artışlar giderek hızlanmış olup 1957, 1958 ve 1959 yıllarında sırasıyla 565, 654 ve 802 seviyelerine çıkmıştır. Bir önceki yıla nispeten artışın yavaşladığı 1960 yılında TÜFE 861 değerine ulaşmıştır. Diğer taraftan bir önceki yıla nispeten küçük bir artışla 1951 yılında 482 olan TEFİ değeri 1952 ve 1953 yıllarında da artış göstermiş olup sırasıyla 486 ve 498 değerini almıştır. Daha sonraki yıllarda artış trendine devam eden TEFİ 1954, 1955 ve 1956 yıllarında sırasıyla 552, 592 ve 691 değerlerini almıştır. Söz konusu endekste artışlar giderek hızlanmış olup 1957, 1958 ve 1959 yıllarında sırasıyla 821, 945 ve 1.129 seviyelerine çıkmıştır. Bir önceki yıla nispeten artışın yavaşladığı 1960 yılında TEFİ 1.189 değerine ulaşmıştır. İncelenen dönem genel olarak ele alındığında, 1950 yılında 339 olan Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) 1960 yılında 861 olup, bu dönemde endekste yaklaşık %150 oranında bir artış meydana gelmiştir. Diğer taraftan 1950 yılında 452 olan Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE) 1960 yılında 1.189 olup söz konusu dönemde endekste yaklaşık %160 oranında bir artış meydana gelmiştir. Dış yardımların ve tarımsal faaliyetlerin hızla arttığı 1950-1960 dönemine ilişkin bu sonuçlar çok partili hayat geçen ve serbest dış ticaret politikası uygulayan Türkiye'nin fiyatlar genel seviyesinde ciddi artışlar meydana geldiğini ortaya koymaktadır.

Demokrat Parti'nin iktidarda kaldığı 1950-1960 döneminde piyasa ekonomisine geçmek arzu edilse de müdahaleci devlet anlayışından çok da uzaklaşamamıştır. Bu dönemde var olan Kamu İktisadi Teşebbüslerine yenileri eklenmiştir. Kamuya dahil edilen bu kurumlardan bazıları Devlet Malzeme Ofisi, Türkiye Demir Çelik İşletmeleri, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Posta Telefon ve Telgraf Genel Müdürlüğü, Et Balık Kurumu ve Denizcilik Bankası'dır (Takım, 2012: 165-166). Bu gelişmelere paralel olarak gelir artışına nispeten daha fazla artan kamu harcamaları sonucu ortaya çıkan kamu açığı parasal genişlemeye neden olan Merkez Bankası politikaları ile finanse edilmiştir. Emisyondaki ve kredi hacmindeki artışlar fiyatlar genel seviyesinde sürekli artışa sebep olmuş ve ülke enflasyonist sürece girmiştir (Sarı, 2007). Diğer taraftan bu dönemde artan alt yapı yatırımları sonraki yıllarda ekonominin bütünleşmesine zemin hazırlamıştır (Takım, 2012: 166). Ayrıca bu dönemde uluslararası arenada yaşanan olumlu gelişmelerinden biri de savaş sonrası kurulan Kuzey Atlantik Paktı'na (NATO) 1952 yılında Türkiye'nin üye olmasıdır (Emiroğlu, Koçyiğit ve Kesici, 2012: 81).

4. İthal İkameci Sanayileşme Dönemi (1960-1980)

Askeri müdahale ile 27 Mayıs 1960 tarihinde Demokrat Parti iktidarı sona ermiş ve Milli Birlik Komitesi ülke yönetimini ele almıştır. Oluşturulan

Yeni hükümet ekonominin mevcut sorunlarının ana kaynağının kronikleşen bütçe açıkları ve bu açıkların Merkez Bankası ile finansmanına bağlı olarak ortaya çıkan fiyat artışları olduğunu açıklamıştır. Söz konusu hükümet ekonomideki bu olumsuz tabloya Demokrat Parti yönetiminin plansız ekonomi ve liberal anlayışının neden olduğunu ileri sürmüştür. Yeni göreve gelen hükümet ekonominin temel sorunlarının çözümüne ağırlık vermiş ve bu amaçla ekonominin bir plan çerçevesinde yürütülmesi için hazırlıklar yapmıştır (Dağdemir ve Küçükkalay, 1999: 126). Ayrıca 1960'larda mevcut ekonomiyi göz önünde bulunduran IMF Türkiye'nin kalkınması için, sanayi mallarının ithal edilmesi yerine bu malların üretiminde kullanılan ara malların ithal edilerek montajının ülke içinde yapılmasını tavsiye etmiştir. IMF'nin bu önerisi ithal ikameci sanayileşme olarak adlandırılmaktadır (Kaya ve Kalaycı, 2021: 26). Söz konusu gelişmelere paralel olarak ekonomi politikalarının bir plan dahilinde yürütülmesi için 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. Bu kurum ekonominin tamamını ilgilendiren bir planlamanın oluşturulması, koordinasyonu ve uygulanması görevini üstlenmiştir (Eroğlu, Yeter ve Kangal, 2021: 157). Tüm bu gelişmeler ışığında gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra ilki 1963-1967 yılları arasında uygulanmak üzere Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulamaya konulmuştur. İthal İkameci Sanayileşme Dönemi olarak adlandırılan 1960-1980 yılları arasında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan sonra, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972), Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) hayata geçirilmiştir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963-1967) toplumun yaşam standartlarının artması ve sistemli bir kalkınmanın sağlanabilmesi için uzun vadeli uygulamaların gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Bu plan ülke ekonomisinin kalkınması için köklü ve yapısal reformları önermektedir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) ülkedeki kişisel geliri artırmayı hedeflerken aynı zamanda bölgeler arasındaki ekonomik dengesizliği azaltmak için gerekli politikaları içermektedir. Yani kalkınma ile artan refahın toplumun her kesimine yayılması amacını gütmektedir. Bu plan aynı zamanda sanayi sektörünün ekonomik açıdan itici gücünü ön plana çıkarmaktadır. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) dış kaynaklara bağımlılığın azalmasını, ekonomide yapısal reformların uygulanmasını ve sanayi sektörünün gelişmesini hedeflemektedir. Bu planın önemli özelliklerinden biri Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılmayı hedefleyen Türkiye için sosyal, ekonomik ve siyasi koordinasyonu sağlamaya yönelik hazırlanmış bir belge olmasıdır. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) yaşanan ekonomik ve siyasi istikrarsızlığa bağlı olarak bir yıl sonra uygulamaya konmuştur. Bu

plan döneminde yüksek enflasyon ve dış açıklar ekonomide yoğun olarak yaşanmış olup, söz konusu plan dış açıkların giderilmesini ve ağırlığı kamu kesiminden oluşan sanayileşmeyi hedeflemektedir (Takım, 2011: 156-157).

Planlı dönem olarak da adlandırılan İthal İkameci Sanayileşme Dönemi'nin (1960-1980) ilk yıllarında ekonomide olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile yabancı rekabetten korunması amaçlanan özel sektöre ucuz kredi ve teşvik destekleri sağlanması hedeflenmiştir. Nitekim söz konusu uygulanan plan ekonomiye olumlu yansımış ve bu iyimser tabloda sanayi sektörünün büyük rolü olmuştur. Fakat yerli sanayinin büyümesi için ithal teknolojinin kullanılması ve üretimin ihracat odaklı olmayıp iç talebe yönelik olması döviz kaybına neden olmuştur. Dolayısıyla bu durum ilerleyen yıllarda ödemeler dengesinin kötüleşmesine sebep olmuş ve 1970'li yıllarda ihracatın ithalatı karşılama oranı iyice düşmüştür. Ayrıca bu dönemde yaşanan petrol krizi ve Kıbrıs meselesi ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir (Memiş, 2020: 275). Petrol krizi 1973 yılında başlayan Arap-İsrail savaşı ile ortaya çıkmıştır. Söz konusu savaş nedeniyle Arap ülkeleri petrolü siyasi bir baskı aracı olarak kullanmış ve ABD'nin İsrail'e destek verdiği gerekçesiyle batılı ülkelere petrol ambargosu uygulamıştır. Uygulanan ambargo ile petrol fiyatları yaklaşık dört kat artmış olup bu durum üretim maliyetlerinin artmasına neden olmuştur. Artan üretim maliyetlerine bağlı olarak ortaya çıkan arz şoku toplam arzın düşmesine sebep olmuş ve bu durum fiyatlar genel seviyesinde artışı beraberinde getirmiştir (Öztürk ve Saygın, 2017: 2-3). Diğer taraftan 1974 yılında Türk Ordusu Türk nüfusunun güvenliğini sağlamak için Kıbrıs Barış Harekati'nı düzenlemiştir (Dolanbay, 2019: 852). Ulusal ve uluslararası arenada meydana gelen bu gelişmeler ekonomideki olumsuz gidişati iyice hızlandırmıştır. İthal İkameci Sanayileşme Dönemi'nin sonlarına doğru yaşanan bu ekonomik kriz derinleşmiştir (Memiş, 2020: 275-276). Yaşanan bu gelişmelerin fiyatlar genel seviyesine etkisini görmek için hazırlanan Tablo 4.1'de 1960-1980 dönemine ilişkin Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE) ve Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) verileri yer almaktadır.

Tablo 4.1: 1960-1980 Dönemi TÜFE - TEFE (1938=100)*

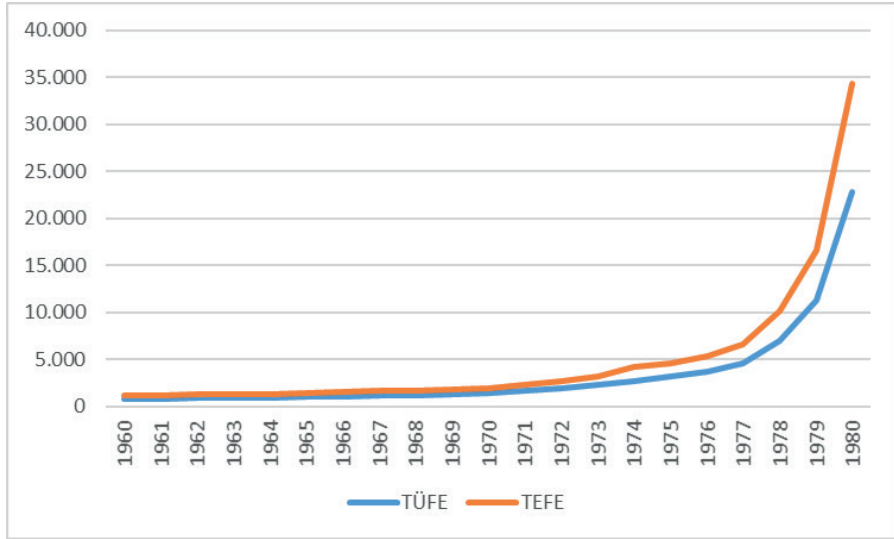
Yıllar	TÜFE	TEFE	Yıllar	TÜFE	TEFE
1960	861	1.189	1971	1.743	2.274
1961	873	1.223	1972	2.010	2.683
1962	906	1.293	1973	2.327	3.233
1963	965	1.347	1974	2.686	4.200
1964	972	1.363	1975	3.196	4.624
1965	1.037	1.474	1976	3.720	5.345
1966	1.094	1.545	1977	4.558	6.633
1967	1.163	1.662	1978	6.987	10.123
1968	1.211	1.715	1979	11.318	16.591
1969	1.280	1.839	1980	22.795	34.377
1970	1.431	1.962			

Kaynak: TÜİK, 2008b

*: 1938 Yılı TÜFE ve TEFE 100 kabul edilmiştir.

Tablo 4.1'deki verilere göre 1960 yılında 861 olan TÜFE değeri sonraki yıllarda artarak devam etmiş olup 1969 yılında 1.280 değerine ulaşmıştır. İlk iki kalkınma planının hayata geçirildiği bu on yıllık süreçte TÜFE'deki artış oranı yaklaşık %48'dir. Fakat 1969 yılından sonra TÜFE'de yaşanan artışlar ciddi seviyelere çıkmıştır. 1970 yılında 1.431 olan TÜFE değeri sonraki yıllarda artarak devam etmiş ve 1977 yılında 4.558 değerine ulaşmıştır. Bu noktadan sonra TÜFE'de daha hızlı artışlar meydana gelmiştir. TÜFE değeri 1978 yılında 6.987'ye ulaşmış olup, 1979 ve 1980 yıllarında sırasıyla 11.318 ve 22.795 seviyelerine çıkmıştır. 1969 yılında 1.280 olan TÜFE 1980 yılında 22.795 değerine ulaşmış ve 1969-1980 yılları arasında söz konusu endeks yaklaşık %1.680 artmıştır. Yani 1969-1980 yılları arasında TÜFE bazlı fiyatlar genel seviyesi yaklaşık 17 kat artış göstermiştir. Diğer taraftan 1960 yılında 1.189 olan TEFE değeri sonraki yıllarda artarak devam etmiş olup 1969 yılında 1.839 değerine ulaşmıştır. Bu on yıllık süreçte TEFE'deki artış oranı yaklaşık %54'tür. Fakat 1969 yılından sonra TEFE'de yaşanan artışlar ciddi seviyelere çıkmıştır. 1970 yılında 1.962 olan TEFE değeri sonraki yıllarda artarak devam etmiş ve 1977 yılında 6.633 değerine ulaşmıştır. Bu noktadan sonra TEFE'de daha hızlı artışlar meydana gelmiştir. TEFE değeri 1978 yılında 10.123'e ulaşmış olup, 1979 ve 1980 yıllarında sırasıyla 16.591 ve 34.377 seviyelerine çıkmıştır. 1969 yılında 1.839 olan TEFE 1980 yılında 34.377 değerine ulaşmış ve 1969-1980 yılları arasında söz konusu endeks yaklaşık %1.770 artmıştır. Diğer bir ifadeyle 1969-1980 yılları arasında

TEFE bazlı fiyatlar genel seviyesi yaklaşık 18 kat artış göstermiştir. Fiyatlar genel seviyesindeki bu artışları görsel olarak ele almak için Tablo 4.1'deki veriler kullanılarak Grafik 4.1 hazırlanmıştır.

*: 1938 Yılı TÜFE ve TEFE 100 kabul edilmiştir.

Grafik 4.1: 1960-1980 Dönemi TÜFE - TEFE (1938=100)*

Grafik 4.1'e göre 1960'tan 1969'a kadar küçük artışlar gösteren TÜFE değerinde 1970 ile 1977 yılları arasında artışlar hızlanmaya başlamıştır. 1978, 1979 ve 1980 yıllarında TÜFE grafiğinde eğim ciddi bir şekilde artmış ve endeks değeri 1980 yılında zirveye ulaşmıştır. İncelenen dönem genel olarak ele alındığında, Tablo 4.1'deki verilere göre 1960 yılında 861 olan Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) 1980 yılında 22.795 olup, bu dönemde endekste yaklaşık %2.550 oranında bir artış meydana gelmiştir. Yani ele alınan dönemde TÜFE bazlı fiyatlar genel seviyesi yaklaşık 25,5 kat artış göstermiştir. TÜFE ile benzer şekilde 1960'tan 1969'a kadar küçük artışlar gösteren TEFE değerinde 1970 ile 1977 yılları arasında artışlar hızlanmaya başlamıştır. 1978, 1979 ve 1980 yıllarında TEFE grafiğinde eğim ciddi bir şekilde artmış ve endeks değeri 1980 yılında zirveye ulaşmıştır. İncelenen dönem genel olarak ele alındığında, Tablo 4.1'deki verilere göre 1960 yılında 1.189 olan Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE) 1980 yılında 34.377 olup, bu dönemde endekste yaklaşık %2.790 oranında bir artış meydana gelmiştir. Yani ele alınan dönemde TEFE bazlı fiyatlar genel seviyesi 28 kat artış göstermiştir. İthal ikameci sanayileşme çerçevesinde kalkınma planlarının

uygulamaya konduğu, uluslararası petrol krizinin yaşandığı ve Kıbrıs Barış Harekati'nin düzenlendiği 1960-1980 dönemine ilişkin bu sonuçlar, Türkiye'nin fiyatlar genel seviyesinde ciddi artışlar meydana geldiğini ortaya koymaktadır.

İthal İkameci Sanayileşme Dönemi'nin (1960-1980) ilk yıllarında süregelen kamu maliyesindeki bozulmalara bağlı olarak finansman sağlamak için Türkiye IMF'ye yönelmiş ve 1961 yılında IMF'den ilk borcunu almıştır. Diğer taraftan ekonomideki darboğazdan çıkmak adına Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) arasında 1963 yılında Ankara Anlaşması imzalanmıştır. 1964 yılında yürürlüğe giren bu antlaşma Türkiye ile AET arasında ekonomik anlamda bir ortaklığı öngörmektedir (Özdemir, Yiğit ve Oral, 2016: 158). Bu gelişmelere ek olarak birinci ve ikinci beş yıllık kalkınma planlarının uygulandığı bu dönemde dünya genelinde yaşanan olumlu durum Türkiye ekonomisinde de hissedilmiştir. Fakat 1970'li yılların ortalarında yaşanan petrol krizi maliyetleri artırarak ödemeler dengesinde bozulmalara neden olmuştur. Yaşanan bu gelişmeler neticesinde 1970'li yılların ikinci yarısında belirlenen ekonomik hedeflere ulaşamamıştır (Yılmaz, 2020: 436). Ülke ekonomisindeki olumsuzluklar siyasal ve toplumsal açıdan kargaşaya neden olmuştur. Artan grev hareketleri ve lokavtlara bağlı olarak birçok fabrika faaliyetlerini yapamaz hale gelmiştir (Memiş, 2020: 275).

Türkiye'de de etkileri hissedilen 1973 petrol krizinin bir sonucu olarak küresel çapta artan maliyetlere bağlı olarak arzda düşüşler meydana gelirken, fiyatlar genel seviyesinde artışlar yaşanmıştır. Yüksek işsizlik ve yüksek enflasyonun birlikte görüldüğü bu durum stagflasyon olarak adlandırılmaktadır (Öztürk ve Saygın, 2017: 5-6).

5. Neoliberal İktisat Politikaları Dönemi (1980-2001)

1973 Yılında yaşanan petrol krizi ile artan petrol fiyatları Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği'nde (AB) stagflasyona neden olmuştur. Stagflasyon ile birlikte ekonomi politikalarında Keynesyen görüş önemini yitirmeye başlamış ve parasal araçların kullanıldığı ekonomi politikalarını öneren monetarist yaklaşım ön plana çıkmıştır. Dönemin ağır ekonomik koşullarından kurtulmak isteyen Türkiye ise 24 Ocak 1980 tarihinde yeni ekonomik kararlar almıştır (Yurgiden ve Gökdemir, 2023: 53). Söz konusu kararlar piyasa ekonomisinin işlerliğini sağlamak amacıyla devletin ekonomiye müdahalesini sınırlandırmayı ve ekonomiyi dışa açık hale getirerek dünya ekonomisiyle bütünleşmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda bu kararlar ile ekonominin döviz darboğazından kurtulması, kamu açıklarının giderilmesi, üretim ve istihdamın artırılması hedeflenmektedir (Karabıyık ve Uçar,

2010: 46). 24 Ocak 1980 Kararları olarak tarihe geçen bu ekonomik plan, Süleyman Demirel hükümeti tarafından hazırlanmış ve 12 Eylül 1980'de askeri darbe ile gelen yönetim tarafından uygulamaya alınmıştır (Eroğlu, Yeter ve Kangal, 2021: 259).

24 Ocak 1980 Kararları ile ekonomide değişimler yaşanmış ve sanayileşme alanında ithal ikameci anlayış yerine ihracata yönelik politikalar benimsenmeye başlamıştır. Bu doğrultuda 1985-1989 yılları arasında uygulanmak üzere Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmıştır (Yılmaz, 2020: 437). Söz konusu plan ihracat öncelikli kalkınma politikalarını ve ekonominin dışa açılarak toplum refahının artırılması konularını içermektedir. Bu bağlamda Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılmasını, altyapı yatırımlarının artırılmasını, bölgeler arasında gelişmişlik farklarının giderilmesini ve dış ticaretin serbestleştirilmesini öngörmektedir (Tüzünkan, 2015: 94). Bu plan doğrultusunda dış ticaretin serbestleştirilmesi için 1989 yılında Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar ile yabancı sermayeye yeni teşvikler sağlanmıştır. Alınan karar neticesinde 1988 ve 1989 yıllarında dış ticaret açığında azalmalar olmuştur. Fakat 1990'da meydana gelen küresel krizin etkisiyle dış ticaret açığındaki bu azalma yerini artışa bırakmıştır (Özdemir, Yiğit ve Oral, 2016: 162). Küresel çapta etkili olan bu kriz, İran'la yaptığı savaşa bağlı olarak ekonomik açıdan zarar gören Irak'ın 2 Ağustos 1990 yılında Kuveyt'i işgal etmesiyle başlamıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aldığı karar doğrultusunda birçok devletin katıldığı operasyon sonucunda Irak, 6 Nisan 1991'de Kuveyt işgalini sonlandırmıştır. Körfez Krizi olarak tarihe geçen bu süreçte Irak'a ambargo uygulanmış ve bu durumdan Türkiye Ekonomisi olumsuz etkilenmiştir (Erdoğan, 2018: 33).

Ekonominin mevcut durumunu iyileştirmek amacıyla hazırlanan ve 1990-1994 yıllarını kapsayacak şekilde uygulanmaya alınan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı enflasyonu düşürmeyi ve kaynakları imalat sanayine yönlendirmeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda hazırlanan plan ülke kaynaklarından verimli bir şekilde faydalanmayı ve bu sayede istihdam ile üretimi artırmayı öngörmektedir. Aynı zamanda söz konusu plan sosyal politikalar kapsamında kamunun bölgeler arasında gelişmişlik farklarını azaltmak için yatırımlar yapmasını hedeflemektedir. Diğer taraftan bu plan özel sektör yatırımlarının ihracat odaklı olmasını esas almıştır (Tüzünkan, 2015: 95).

Körfez Savaşı sonrasında ihracatta daralmanın yaşandığı Türkiye Ekonomisinde döviz gelirleri azalmış ve özelleştirmelerden beklenen verim alınamamıştır. Bu duruma paralel olarak karşılanamayan kamu harcamaları

dış borçlarla finanse edilmeye başlanmış ve nihayetinde borcun borçla kapatıldığı sürece girilmiştir. Ekonomideki bu kısır döngüden kurtulmak için 5 Nisan 1994 tarihinde Ekonomik Önlemler Uygulama Planı hazırlanmıştır. Tarihe 5 Nisan kararları olarak geçen bu plan kısa dönemden ziyade uzun dönemli yapısal uygulamaları içermektedir. Bu karara ek olarak 1995 yılında Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) arasında imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması 1 Ocak 1996'da yürürlüğe girmiştir. Piyasalarda olumlu karşılık bulan bu anlaşma sonrasında büyüme oranlarında artış meydana gelmiştir (Bağcı ve Tekin, 2020: 182). Küreselleşmenin getirdiği bu tür avantajlardan faydalanmak amacıyla hazırlanan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) dönemin değişen ekonomik koşullarını dikkate almaktadır. Bu plan aynı zamanda Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki gelir farklılığının giderilmesi ve yerli-yabancı yatırımların artırılmasını içermektedir. Diğer taraftan söz konusu plan sosyal, ekonomik ve teknolojik açıdan köklü değişiklikleri ele almaktadır (Tüzükan, 2015: 96). Bu planının uygulandığı dönemin ortalarında Türkiye Ekonomisinde talep daralması meydana gelmiştir. Yaşanan bu talep daralmasının en önemli nedenlerinden biri 1997'de küresel çapta ortaya çıkan krizdir. Uzakdoğu'da başlayan krizin daha sonra Rusya'ya sıçraması Türkiye Ekonomisini de olumsuz yönde etkilemiştir. Dünya'da ticaret hacminin düşmesine neden olan bu küresel kriz, Türkiye'nin de ticaret hacminde daralmaya yol açmıştır. Türkiye Ekonomisinde aynı zamanda ülke içinde yaşanan iç daralma sonucunda fiyatlar genel seviyesinde artışlar yaşanmıştır. Ekonomide yaşanan daralmaya rağmen para arzındaki artışlar enflasyonun daha da hızlanmasına neden olmuştur (Yurdakul, 2001: 158-159). Fiyatlar genel seviyesindeki bu artışı, 1980-2001 dönemine ilişkin Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE) ve Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) verilerinin yer aldığı Tablo 5.1 ortaya koymaktadır.

Tablo 5.1: 1980-2001 Dönemi TÜFE - TEFE (1938=100)*

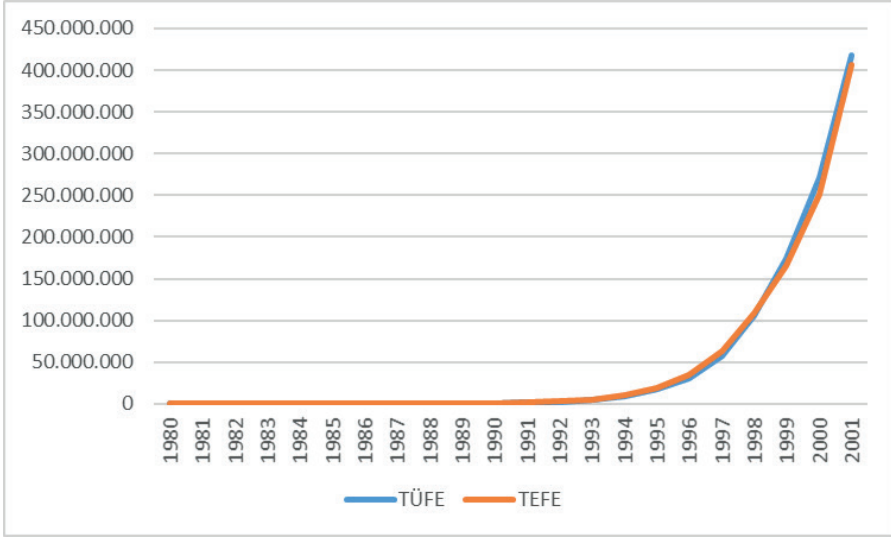
Yıllar	TÜFE	TEFE	Yıllar	TÜFE	TEFE
1980	22.795	34.377	1991	1.563.958	1.874.942
1981	30.546	47.027	1992	2.660.293	3.039.281
1982	39.221	59.725	1993	4.418.747	4.814.220
1983	51.536	77.941	1994	9.115.875	10.624.985
1984	76.479	117.145	1995	17.137.846	19.762.471
1985	110.895	167.751	1996	30.911.933	34.775.575
1986	149.265	217.406	1997	57.411.783	63.218.658
1987	207.329	287.193	1998	106.017.630	108.629.843
1988	360.130	483.346	1999	174.787.793	166.270.384
1989	588.092	792.204	2000	270.777.960	251.801.511
1990	942.712	1.206.526	2001	418.081.170	406.911.241

Kaynak: TÜİK, 2008b

*: 1938 Yılı TÜFE ve TEFE 100 kabul edilmiştir.

Tablo 5.1'teki verilere göre, 1980 yılında 22.795 olan TÜFE değeri sonraki yıllarda artarak devam etmiş olup 1985 ve 1990 yıllarında sırasıyla 110.895 ve 942.712 değerlerine ulaşmıştır. 1980 ve 1990 yılları arasındaki on yıllık süreçte TÜFE'deki artış oranı yaklaşık %4.000'dir. Yani 1980-1990 yılları arasında TÜFE bazlı fiyatlar genel seviyesi yaklaşık 40 kat artış göstermiştir. Fiyatlar genel seviyesinde yaşanan ciddi boyuttaki bu artış ilerleyen yıllarda da devam etmiş olup, 1991 yılında 1.563.958 olan TÜFE değeri 2001 yılında 418.081.170 değerine ulaşmıştır. 1991 ve 2001 yılları arasındaki on yıllık süreçte TÜFE'deki artış oranı yaklaşık %26.600'dür. Diğer bir ifadeyle 1991-2001 yılları arasında TÜFE bazlı fiyatlar genel seviyesinde yaklaşık 266 kat artış meydana gelmiştir. Diğer taraftan 1980 yılında 34.377 olan TEFE değeri sonraki yıllarda artarak devam etmiş olup 1985 ve 1990 yıllarında sırasıyla 167.751 ve 1.206.526 değerlerine ulaşmıştır. 1980 ve 1990 yılları arasındaki on yıllık süreçte TEFE'deki artış oranı yaklaşık %3.400'dür. Yani 1980-1990 yılları arasında TEFE bazlı fiyatlar genel seviyesi yaklaşık 34 kat artış göstermiştir. TÜFE'de olduğu gibi TEFE bazlı fiyatlar genel seviyesinde yaşanan ciddi boyuttaki bu artış ilerleyen yıllarda da devam etmiş olup, 1991 yılında 1.874.942 olan TEFE değeri 2001 yılında 406.911.241 değerine ulaşmıştır. 1991 ve 2001 yılları arasındaki on yıllık süreçte TEFE'deki artış oranı yaklaşık %21.600'dür. Başka bir deyişle 1991-2001 yılları arasında TEFE bazlı fiyatlar genel seviyesinde yaklaşık 216 kat artış meydana gelmiştir. Fiyatlar genel seviyesinde ekonomiyi derinden etkileyecek bu

artışları görsel olarak ele almak için Tablo 5.1'deki veriler kullanılarak Grafik 5.1 hazırlanmıştır.

*: 1938 Yılı TÜFE ve TEFE 100 kabul edilmiştir.

Grafik 5.1: 1980-2001 Dönemi TÜFE - TEFE (1938=100)*

Her ne kadar 1980'den 1993 yılına kadar TÜFE ve TEFE değerlerinde meydana artışlar Grafik 5.1'de tam olarak anlaşılmasa da söz konusu artışlar Tablo 5.1'de açık bir şekilde görülebilmektedir. Ele alınan endeks değerlerinin Grafik 5.1'de net bir şekilde görülememesine 1993 yılından sonra meydana gelen ciddi artışlar neden olmaktadır. Yani 1993-2001 yılları arasında endekslerin değerleri çok büyük sayılardan oluştuğu için 1980-1993 yılları arasındaki artışlar grafiğe tam olarak yansımamaktadır. Bu durum 1993'ten 2001 yılına kadar fiyatlar genel seviyesindeki artışların ne kadar yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. İncelenen dönem genel olarak ele alındığında, Tablo 5.1'deki verilere göre 1980 yılında 22.795 olan Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) 2001 yılında 418.081.170 olup, bu dönemde TÜFE bazlı fiyatlar genel seviyesi yaklaşık 18.340 kat artış göstermiştir. Diğer taraftan söz konusu dönem Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE) değerleri ile incelendiğinde, Tablo 5.1'deki verilere göre 1980 yılında 34.377 olan endeks değeri 2001 yılında 406.911.241 değerine ulaşmıştır. Bu dönemde TEFE bazlı fiyatlar genel seviyesi yaklaşık 11.835 kat artış göstermiştir.

Elde edilen bu sonuçlar 1973 Petrol Krizi etkilerinin devam ettiği, 24 Ocak 1980 Kararlarının alındığı, Körfez Krizi'nin yaşandığı, 5 Nisan 1994

Kararlarının uygulamaya konulduğu, Avrupa Birliği (AB) ile Gümrük Birliği Anlaşması'nın yapıldığı, 1997'de küresel krizin Rusya'ya kanalıyla ekonomiyi etkilediği ve üç tane beş yıllık kalkınma planının uygulandığı 1980-2001 döneminde Türkiye Ekonomisinin yüksek enflasyon süreci yaşadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca Neoliberal İktisat Politikaları Dönemi olarak adlandırılan 1980-2001 yılları arasındaki enflasyon oranları, Cumhuriyet tarihinin önceki dönemlerinde eşi benzeri olmayan fiyat artışlarının yařandđını ortaya koymaktadır.

Neoliberal İktisat Politikaları Dönemi'nin (1980-2001) en önemli gelişmelerinden biri olan 24 Ocak 1980 Kararları İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan küresel ekonomik sisteme açılarak ihracatı artırmayı ve fiyat istikrarını sağlayarak enflasyonu düşürmeyi önceliyordu (Memiş, 2020: 276-277). Söz konusu dönemin ilk yıllarında serbest piyasa koşulları altında ortaya çıkan enflasyonist süreçle mücadelede, gelişmekte olan ülkelere IMF destekli para politikaları önerilmiştir. Fakat 1980-1990 yılları arasında istikrarlı bir para politikası uygulanamamıştır. Bu durumun en önemli nedenlerinin başında kamu açıklarının finansmanında Merkez Bankası kaynaklarının kullanılması olmuştur (Gökcek, 2023: 152). Devam eden yıllarda ise ekonomik durgunluk baş göstermiş ve ekonomide bir dizi krizlerin yařandđı döneme girilmiştir (Eroğlu, Yeter ve Kangal, 2021: 160). Söz konusu krizlerden kurtulmak için yapılanlardan biri 5 Nisan 1994'te alınan kararlar olmuştur. Söz konusu kararlar vergiler, bankacılık sektörü, özelleştirme ve yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin hususları içermektedir (Yılmaz, 2020: 438). Fakat uzun dönem planını içeren 5 Nisan kararları ekonomik istikrarı sağlamada yeterli olamamıştır. Bu duruma 19820-2001 döneminin son yıllarında yaşanan Rusya Krizi ve 1999 Marmara Depremi etkili olmuştur. Süregelen ekonomik sorunlara ek olarak söz konusu olaylar ile fiyatlar genel seviyesinde artışların çok hızlı olduğu sürece girilmiştir. Bunun üzerine enflasyonu düşürmek için IMF ve Dünya Bankası tarafından desteklenen stand-by anlaşması yapılmıştır (Karabıyık ve Uçar, 2010: 45). Stand-by anlaşması para, maliye, kur ve gelirler politikalarına ek olarak yapısal düzenlemeleri de içermektedir. Fakat istikrar programının uygulanmasına rağmen 2000 yılı, likit ve dövize bağlı bir krizin ortaya çımasına sahne olmuştur (Kocaman, 2021: 169). Ekonomide yaşanan bu sorunlar paralelinde bankacılık sektörünün sağlamlaştırılması adına Haziran 1999'da kurulan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) Ağustos 2000'de faaliyetine başlamıştır (Uluyol, 2019: 93).

6. Dalgalı Kur Dönemi (2001-2023)

Türkiye ekonomisinde geçmiş dönemlerden süregelen ekonomik sorunlar 2000'li yıllarda uygulanan politikalara yön vermiştir. Milenyumun başlarında ekonominin önde gelen sorunları kamu açıkları, daralan iktisadi faaliyetler, yüksek faiz oranları ve enflasyonda yaşanan artışlardı. Makroekonomik dengelerin sürdürülemez hale geldiği bu koşullarda yeni ekonomik politikaların uygulanması kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu amaçla 1 Ocak 2000 yılında Enflasyonla Mücadele Programı hazırlanmıştır. Fakat söz konusu uygulama ile kamu borcunun azaltılamaması ve kapsamda yer alan taahhütlerin sağlanamaması nedeniyle 2000 yılının sonuna doğru likidite sıkışıklığı ve güven kaybı ortaya çıkmıştır. Derinleşen bu sorunlara bağlı olarak Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri yaşanmıştır (Yalman, Koşaroğlu ve Işık, 2023: 59-60). 2000 yılı Kasım ayında başlayan kriz süreci faizlerin aşırı yükselmesine ve bankacılık sisteminde güven kaybına neden olmuştur. Dönemin Cumhurbaşkanı ile Başbakanı arasında yaşanan siyasi anlaşmazlıklar sonucu Şubat 2001 krizi yaşanmıştır. Ekonomiye ciddi maliyetleri olan bu kriz Enflasyonla Mücadele Programı'nın çökmesine, ekonominin küçülmesine, sermaye çıkışına, kurlarda ve enflasyonda hızlı artışlara neden olmuştur (Alpdoğan, 2023: 41-44).

Döviz kurunun Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından belirlendiği sabit kur rejimi uygulamasından Şubat 2001'de vazgeçilmiş ve bu tarihten itibaren dalgalı kur rejimi uygulamasına geçilmiştir. Söz konusu geçişle ekonomideki aktörlerin yapay kur riskinden ve devalüasyonun olumsuz etkilerinden korunması amaçlanmıştır (Ekinci, 2013: 113). Ayrıca Şubat 2001 krizinden kurtulmak için 14 Nisan 2001 tarihinde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulamaya konmuştur. Söz konusu program para, maliye ve gelirler politikası kapsamında yapısal reformları içermektedir (Firat ve Demirtaş, 2011: 29). Şubat 2001 krizinin getirdiği olumsuz durumlardan kurtulmak için yapılan bir diğer uygulama ise TCMB Kanunu'nda yapılan değişikliktir. 25 Nisan 2001 tarihinde yapılan bu değişiklik, TCMB'nin temel hedefinin fiyat istikrarını sağlamak olduğunu ve Merkez Bankası'nın uygulayacağı para politikalarına kendisinin karar vereceğini içermektedir (Yılmaz ve Arı, 2015: 17). Bu gelişmeler doğrultusunda TCMB dalgalı kur rejimi altında ve bağımsız para politikası çerçevesinde fiyat istikrarını sağlamak için enflasyon hedefleme uygulamasını hayat geçirmiştir. Dönemin ekonomik ve siyasi koşulları gereği TCMB enflasyon hedeflemesini iki aşamalı olarak uygulamaya almıştır. Örtük Enflasyon Hedeflemesi olarak adlandırılan geçiş aşaması 2002-2005 yılları arasında uygulanmıştır. Örtük Enflasyon Hedeflemesi başarılı sonuçlar vermiş ve enflasyon tek haneli rakamlara düşürülmüştür. Elde edilen bu başarı sonucunda 2006 yılından

itibaren TCMB Açık Enflasyon Hedeflemesi olarak adlandırılan ikinci aşamaya geçmiştir. Açık Enflasyon Hedeflemesi, TCMB'nin belirlediği enflasyon hedefini kamuoyu ile paylaşmasını ve belirlenen süre sonunda hedefe ulaşılacağına taahhüdünü içermektedir. Ayrıca söz konusu uygulama belirlenen enflasyon hedefine ulaşmak için şeffaf bir para politikasının uygulanmasını öngörmektedir (Durmuş, 2018: 192-195).

Türkiye ekonomisi mevcut koşullar altında peş peşe ekonomi planları uygulamaya koyarak 2001 krizinin etkilerini yok etmeye çalışırken küresel bir kriz ile karşı karşıya gelmiştir. Söz konusu kriz ABD'de 2007 yılının ortalarında mortgage (konut kredileri) sisteminde ortaya çıkmış ve 2008 yılında gelişmiş veya gelişmekte olan ekonomileri de etkisi altına almıştır (Coşkun ve Eken, 2015: 109). 2008 Küresel Ekonomik Krizi olarak adlandırılan bu olay 1929'da yaşanan Büyük Buhran'dan sonra Dünya'nın karşılaştığı en büyük kriz olarak nitelendirilmektedir. Aşırı genişleyen mortgage kredilerine bağlı olarak ortaya çıkan bu kriz önce ABD finans piyasalarını olumsuz yönde etkilemiş ve daha sonra diğer ülkelere sıçrayarak küresel boyut kazanmıştır (Güzel, 2009: 57). Bu krizin küresel anlamda finansal çöküşe neden olmasını engellemek için piyasalara müdahale eden Amerikan Merkez Bankası (FED), geniş çapta finansal varlık alımları yapmıştır. Miktersal Genişleme Programı olarak adlandırılan bu program gelişmiş ülkelerin merkez bankaları tarafından da uygulanınca Türkiye'nin de aralarında bulunduğu birçok gelişmekte olan ülkelere fazladan yabancı sermaye girişi olmuştur. Bu süreçte Türkiye Ekonomisinde kur ve faiz oranlarının düşmesine rağmen, enflasyon oranları düşük seviyelerde kalmıştır (Orhangazi ve Yeldan, 2023: 175-176).

Küresel çapta yaşanan 2008 Krizi'nden sonraki yıllarda Türkiye Ekonomisinde yaşanan bir dizi gelişmeler ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir. Söz konusu gelişmelerden bazıları 2013 yılının Mayıs ayında yaşana gezi olayları, 15 Temmuz 2016'daki darbe girişimi ve 2017 yılında Rusya ile yapılan S-400 anlaşmasıdır. Bu gelişmelere ilave olarak ABD ile yaşanan diplomatik gerilimler 2018 yılından itibaren kurda ve enflasyonda dalgalanmalara neden olmuştur. Ayrıca bu süreçte sermayede azalış ve kredi risk primlerinde artış meydana gelmiştir (Alpdoğan, 2023: 50-51).

Türkiye mevcut ekonomik sorunlarına çözüm bulmaya çalışırken, 2019 yılının sonlarına doğru Çin'de ortaya çıkan bir hastalık hızla diğer ülkelerde yayılmıştır. COVID-19 olarak adlandırılan bu hastalık kısa sürede bütün dünyayı etkisi altına almış ve Dünya Sağlık Örgütü yaşanan bu salgının bir pandemi olduğunu ilan etmiştir. Söz konusu hastalığa sebep olan virüsü kontrol altına almak için ülkeler sıkı tedbirler almıştır. Hem sosyal hem de

ekonomik hayatı derinden etkileyen bu tedbirler tarım, ticaret, enerji, ulaşım ve finans sektörlerini olumsuz yönde etkilemiştir (Taştemel, 2022: 28-33). Hali hazırda ekonomik sorunları içerisinde barındıran Türkiye Ekonomisi, gelişmekte olan ülkeleri derinden etkileyen pandemi ile darboğaza girmiştir. Pandeminin etkisiyle ekonomide kur yükselmiş ve enflasyon artışa geçmiştir. Uygulanan politikalarla birlikte kurdaki yükseliş devam etmiş ve bu artışı durdurmak için 2021 Aralık ayında Kur Korumalı Mevduat Hesapları uygulamaya konmuştur. Bu süreçte enflasyon artmaya devam etmiştir. COVID-19'un etkileri devam ederken Şubat 2022 tarihinde patlak veren Rusya-Ukrayna savaşı, Avrupa ülkelerinde enerji krizine ve küresel çapta tahıl krizine neden olmuştur. Mevcut ekonomik sorunlarla uğraşan Türkiye ekonomisi bu savaştan olumsuz etkilenmiş ve TL'deki değer kayıpları daha da artmıştır. Devam eden süreçte yaşanan kurdaki artışlar ülkede yaşayan insanlara hayat pahalılığı olarak yansımıştır (Alpdoğan, 2023: 57-58). Fiyatlar genel seviyesinde yaşanan bu artış, 2001-2023 dönemine ilişkin Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi (Yİ-ÜFE) ve Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) verilerinin yer aldığı Tablo 6.1 ortaya koymaktadır.

Tablo 6.1: 2001-2023 Dönemi TÜFE ve Yİ-ÜFE (2003=100)

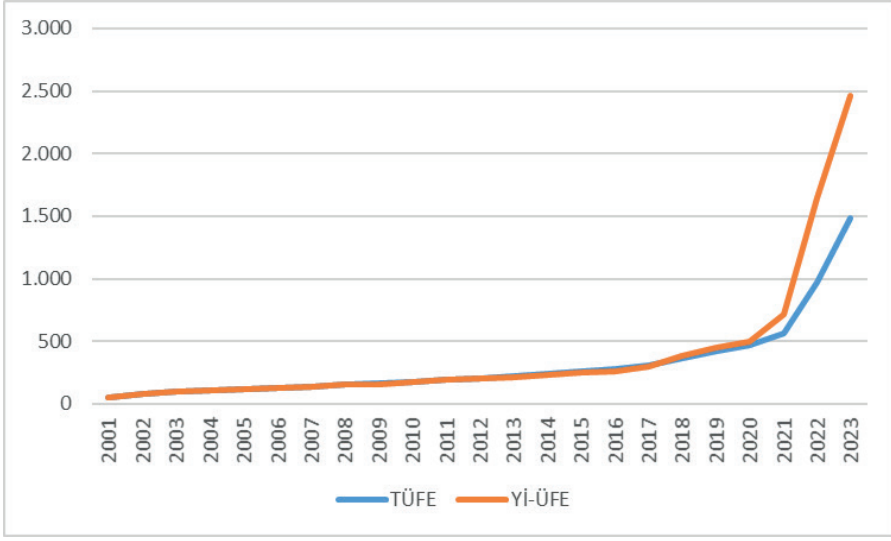
Yıllar	TÜFE	Yİ-ÜFE	Yıllar	TÜFE	Yİ-ÜFE
2001	55*	53	2013	222	213
2002	80*	79	2014	242	235
2003	100	100	2015	261	247
2004	109	111	2016	281	258
2005	117	120	2017	312	299
2006	129	131	2018	363	379
2007	140	140	2019	418	446
2008	155	157	2020	470	500
2009	164	159	2021	562	720
2010	178	173	2022	968	1.644
2011	190	192	2023	1.489	2.465
2012	207	204			

Kaynak: TCMB, 2023. (2003 Yılı TÜFE ve Yİ-ÜFE 100 kabul edilmiştir.)

**: Yazar tarafından 1938=100 bazlı TÜFE değerleri 2003=100 bazlı değerlere dönüştürülmüştür.*

Tablo 6.1'deki verilere göre 2001 yılında 55 olan TÜFE değeri sonraki yıllarda artarak devam etmiş olup 2008 ve 2018 yıllarında sırasıyla 155 ve

363 değerlerine ulaşmıştır. 2001 ve 2018 yılları arasındaki süreçte TÜFE'deki artış oranı yaklaşık %560'tır. Diğer bir ifadeyle bu dönemde TÜFE bazlı fiyatlar genel seviyesi yaklaşık 5,6 kat artış göstermiştir. Bu bağlamda 2001-2018 yılları arasında meydana gelen bu artışlar söz konusu dönemde ılımlı enflasyonun yaşandığına işaret etmektedir. Fiyatlar genel seviyesinde yaşanan bu artış ilerleyen yıllarda hızlanarak devam etmiş olup, 2018 yılında 363 olan TÜFE değeri 2021 yılında 562 değerine ulaşmıştır. Devam eden iki yılda TÜFE'deki artış daha yüksek seviyelerde gerçekleşmiş olup, 2022 ve 2023 yıllarında söz konusu endeks sırasıyla 968 ve 1.489 değerlerine ulaşmıştır. 2018 ve 2023 yılları arasındaki süreçte TÜFE'deki artış oranı yaklaşık %310'dur. Diğer bir ifadeyle 2018-2023 yılları arasında TÜFE bazlı fiyatlar genel seviyesinde yaklaşık 3,1 kat artış meydana gelmiştir. Diğer taraftan 2001 yılında 53 olan Yİ-ÜFE değeri sonraki yıllarda artarak devam etmiş olup 2008 ve 2018 yıllarında sırasıyla 157 ve 379 değerlerine ulaşmıştır. 2001 ve 2018 yılları arasındaki süreçte Yİ-ÜFE'deki artış oranı yaklaşık %610'tır. Yani 2001-2018 yılları arasında Yİ-ÜFE bazlı fiyatlar genel seviyesi yaklaşık 6,1 kat artış göstermiştir. Bu bilgiler ışığında 2001-2018 yılları arasında TÜFE bazlı fiyatlar genel seviyesi meydana gelen artışlarla paralellik gösteren bu artışlar, söz konusu dönemde ılımlı enflasyonun yaşandığına işaret etmektedir. Fiyatlar genel seviyesinde yaşanan bu artış ilerleyen yıllarda hızlanarak devam etmiş olup, 2018 yılında 379 olan Yİ-ÜFE değeri 2021 yılında 720 değerine ulaşmıştır. Devam eden iki yılda Yİ-ÜFE'deki artış daha yüksek seviyelerde gerçekleşmiş olup, 2022 ve 2023 yıllarında söz konusu endeks sırasıyla 1.644 ve 2.465 değerlerine ulaşmıştır. 2018 ve 2023 yılları arasındaki süreçte Yİ-ÜFE'deki artış oranı yaklaşık %550'dir. Diğer bir ifadeyle 2018-2023 yılları arasında Yİ-ÜFE bazlı fiyatlar genel seviyesinde yaklaşık 5,5 kat artış meydana gelmiştir. Fiyatlar genel seviyesindeki bu artışları görsel olarak ele almak için Tablo 6.1'deki veriler kullanılarak Grafik 6.1 hazırlanmıştır.

*: 2003 Yılı TÜFE ve Yİ-ÜFE 100 kabul edilmiştir.

Grafik 6.1: 2001-2023 Dönemi TÜFE ve Yİ-ÜFE (2003=100)*

Grafik 6.1'deki verilere göre 2001 ile 2020 yılları arasında Türkiye Ekonomisinde hem TÜFE hem de ÜFE bazlı fiyatlar genel seviyesi artış göstermiştir. Fakat bu artış 2020 yılından sonra meydana gelen artışlara nispeten daha düşük seviyelerde kalmıştır. Grafik 6.1'de açıkça görüldüğü gibi 2021, 2022 ve 2023 yıllarında ÜFE'deki artışlar TÜFE'deki artışlara göre daha yüksek seviyelerde gerçekleşmiştir. Bu durum ilerleyen dönemde TÜFE'de yaşanacak artışlara işaret etmektedir. İncelenen dönem genel olarak ele alındığında, Tablo 6.1'deki verilere göre 2001 yılında 55 olan Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) 2023 yılında 1.489 olup, bu dönemde TÜFE bazlı fiyatlar genel seviyesi yaklaşık 26 kat artış göstermiştir. Diğer taraftan söz konusu dönem Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi (Yİ-ÜFE) değerleri ile ele alındığında, Tablo 6.1'deki verilere göre 2001 yılında 53 olan endeks değeri 2023 yılında 2.465 değerine ulaşmıştır. Bu dönemde Yİ-ÜFE bazlı fiyatlar genel seviyesi yaklaşık 45 kat artış göstermiştir.

Elde edilen bu sonuçlar Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin yaşandığı, dalgalı kur rejimi uygulamasına geçildiği, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının uygulamaya konulduğu, para politikalarında TCMB'yi bağımsız kılan yasal düzenlemenin hayata geçirildiği, enflasyon hedeflemesi rejiminin uygulandığı, 2008'de Küresel Krizin, 2013'te gezi olaylarının, 15 Temmuz 2016'da darbe girişiminin, Aralık 2016'da Rahip Brunson olayının

ve 2019 yılında COVID-19'un yaşandığı 2001-2023 döneminde Türkiye Ekonomisinin yüksek enflasyon süreci yaşadığını ortaya koymaktadır.

Dalgalı Kur Dönemi olarak adlandırılan 2001-2023 yılları arasında yaşanan krizler Türkiye'nin ekonomik performansı üzerinde önemli etkiler meydana getirmiştir. Söz konusu krizlerin olumsuz etkilerinden kurtulmak için yapısal düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Bu uygulamalar ile makro ekonomik dengenin sağlanması hedeflenmiştir. Ekonomide dengenin sağlanması için temel hedeflerden biri de fiyat istikrarının sağlanarak enflasyonun kontrol altına alınmasıdır (Yalman, Koşaroğlu ve Işık, 2023: 59-61). Fakat bu dönemin başından günümüze kadar yaşanan krizlerin ve COVID-19 pandemisinin etkilerini azaltmak için alınan önlemlere rağmen ekonomik sorunlar devam etmiştir (Taştemel, 2022: 44). Nitekim söz konusu dönemin sonlarında ekonomi yüksek enflasyon ile karşı karşıya kalmıştır (Yeter ve Eroğlu, 2023: 51).

Sonuç

Enflasyon gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin ekonomi politikalarına yön veren sorunların başında gelmektedir. Günümüz dünyasında gelişmiş ülkeler enflasyonla etkin bir şekilde mücadele etmekte ve ekonomi politikalarını bu yönde şekillendirmektedir. Gelişmekte olan ülkeler ise enflasyon oranını makul seviyelerde tutmak için politikalar geliştirmektedir. Gelişmekte olan ekonomiler arasında yer alan ve uzun yıllardır enflasyonla mücadele eden Türkiye, enflasyon oranlarını kabul edilebilir seviyelerde tutmak için sürekli ekonomi programları hazırlayıp uygulamaya koymuştur. Söz konusu politikaların uygulamaya konduğu dönemlerde enflasyonun nasıl değiştiği, politikaların etkinliğini anlamak adına önem arz etmektedir. Bu çalışmada Türkiye'nin kuruluşundan günümüze kadar geçen yüz yıllık süreçte dönemler itibarıyla fiyatlar genel seviyesinde yaşanan değişimler ele alınmıştır.

Devletin ekonomiye müdahalesi sınırlı seviyelerde kaldığı ve liberal ekonomi politikalarının benimsendiği 1923-1929 döneminde, ekonomideki fiyat artışları oldukça düşük seviyelerde kalmıştır. Fiyatlar genel seviyesindeki hareketler ile emisyonun yakından ilişkili olduğu görüşünün hâkim olduğu 1929-1938 yılları arasında, devletçi politikalar kapsamında düşük emisyon ve planlı ekonomi modeli uygulanmış olup, bu dönemde fiyatlar genel düzeyinde düşüş yaşanmıştır. Savaş Dönemi olarak adlandırılan 1938-1945 döneminde Türkiye her ne kadar tarafsızlık politikası izlese de savaş ekonomisinin olumsuz etkilerine maruz kalmış ve emisyonla birlikte gevşek para politikasının uygulandığı bu dönemde fiyatlar genel seviyesinde ciddi

artışlar meydana gelmiştir. Ekonomide emisyon hacminin azalmasına rağmen mevduat ve kredi hacminde genişlemenin olduğu savaş sonrası dönemde (1945-1950) ulusal ve küresel anlamda bazı olumlu gelişimler yaşanmış olup, söz konusu dönemde fiyatlar genel seviyesinde çok fazla bir değişiklik yaşanmamıştır. Piyasa ekonomisine geçmek arzu edilse de müdahaleci devlet anlayışından çok uzaklaşılabilen 1950-1960 döneminde, çok partili hayat geçilmiş ve serbest dış ticaret politikası uygulanmış olup, bu dönemde fiyatlar genel seviyesinde ciddi artışlar meydana gelmiştir. İthal İkameci Sanayileşme Dönemi olarak adlandırılan 1960-1980 döneminin ilk yıllarında süregelen kamu maliyesindeki bozulmalara bağlı olarak finansman sağlamak için Türkiye IMF'den ilk borcunu almıştır. Ayrıca bu dönemde Kıbrıs Barış Harekâtı ve uluslararası petrol krizi yaşanmıştır. İthal ikameci sanayileşme çerçevesinde kalkınma planlarının uygulamaya alındığı bu dönemde fiyatlar genel seviyesinde ciddi artışlar meydana gelmiştir. 1973 Petrol Krizi etkilerinin devam ettiği, 24 Ocak 1980 Kararlarının alındığı, Körfez Krizi'nin yaşandığı, 5 Nisan 1994 Kararlarının uygulamaya konulduğu, Avrupa Birliği (AB) ile Gümrük Birliği Anlaşması'nın yapıldığı, 1997'de küresel krizin Rusya'ya kanalıyla ekonomiyi etkilediği ve üç tane beş yıllık kalkınma planının uygulandığı 1980-2001 döneminde Türkiye Ekonomisi yüksek enflasyon süreci yaşamıştır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin yaşandığı, dalgalı kur rejimi uygulamasına geçildiği, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının uygulamaya konduğu, para politikalarında TCMB'yi bağımsız kılan yasal düzenlemenin hayata geçirildiği, enflasyon hedeflemesi rejiminin uygulandığı, 2008'de Küresel Krizin, 2013'te gezi olaylarının ve 15 Temmuz 2016'da darbe girişiminin yaşandığı 2001-2018 döneminde Türkiye Ekonomisinde ılımlı enflasyon süreci yaşanmıştır. Diğer taraftan ABD ile diplomatik gerilimlerin ve COVID-19'un yaşandığı 2018-2023 döneminde fiyatlar genel seviyesinde ciddi artışlar meydana gelmiştir.

Türkiye yüzyılında meydana gelen ulusal ve uluslararası olayların ülke ekonomisine etkileri aşikardır. Dolayısıyla döneme damga vuran gelişmeler ekonomi politikalarının şekillenmesinde etkili olmuştur. Türkiye'nin yüzyıllık geçmişinde yaşanan gelişmelerin ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerini bertaraf etmek için uygulamaya alınan ekonomi politikaları dönemsel açıdan farklılık göstermektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin yüzyıllık döneminde bazı dönemler hariç olmak üzere, uygulanan politikalar enflasyon oranlarını kabul edilebilir seviyelerde tutmakta başarısız olmuştur. Dolayısıyla enflasyonun nedenlerinin doğru tespit edilip amaca uygun politikaların hayata geçirilmesi önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Afşar, M. (2013). Makro İktisadın Temelleri. N. Berberoğlu ve L. Erdoğan (Der.), *İktisada Giriş II* içinde (ss. 3-28). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Alpdoğan, F. F. (2023). Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomi Politigi Bir Döngünün İçerisinde mi? Kırılgan Türk Ekonomisinin Son Otuz Yıldaki Krizleri. *Sosyolojik Düşün Dergisi*, 8(1), 35-64.
- Arslan, M. (2016). 2. Dünya Savaşı ve Türkiye'de Savaş Ekonomisi. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 2(2), 1-14.
- Aydemir, B. (2021). II. Dünya Savaşı Sonrasında (1945-1950) Türkiye'nin İktisadi Durumu ve Sosyal Hayatta Yaşanan Gelişmeler. *İçtimaiyat Dergisi*, 5(1), 73-89.
- Bağcı, E., & Tekin, Ü. (2020). Türkiye İktisat Politikalarının Tarihsel Gelişimi ve Günümüze Yansımaları. *R&S-Research Studies Anatolia Journal*, 3(3), 175-188.
- Coşkun, Ö. A., & Eken, M. H. (2015). 2001 ve 2008 Krizlerinin Türk Bankacılık Sektörüne Etkilerinin Karşılaştırılması. *Maliye ve Finans Yazıları*, 1(104), 105-130.
- Çelebi, E. (2002). Atatürk'ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri 1923-2002. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, (5), 17-50.
- Dağdemir, Ö., & Küçükcalay, A. M. (1999). Türkiye'de 1960-1980 Müdahale Dönemi Ekonomileri: İktisat Politikaları ve Makro Ekonomik Göstergeler Açısından Bir Karşılaştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3).
- Dolanbay, H. (2019). 1975-1984 Arası Gündem: Kıbrıs Barış Harekâtı ve Türkiye'nin Dış Politikası. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5(3), 851-862.
- Durmuş, H. (2018). Türkiye'de Enflasyon Hedeflemesi: Örtük Enflasyon ve Açık Enflasyon Dönemleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Süirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 181-201.
- Ekinci, A. (2013). 2001 Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisindeki Büyümenin Sırrı: Daha Liberal Bir Ekonomi (?). *Liberal Düşünce Dergisi*, (72), 109-126.
- Emiroğlu, A., Koçyiğit, N., & Kesici, S. (2012). Demokrat Parti Yönetiminde Ekonomik Politikalar. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8, 73-92.
- Erdoğan, S. (2018). Körfez Krizi'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri (1989-1991). *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(15), 33-47.
- Eroğlu, İ., Yeter, F., & Kangal, N. (2021). Türkiye'de İktisat Politikalarının Temel Dinamikleri: Olaylar ve Olgular Üzerine Bir Değerlendirme. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 149-179.

- Fırat, E., & Demirtaş, C. (2011). Konjonktürel Teoriler Işığında Türkiye’de Yaşanan 2000-2001 Krizinin Değerlendirilmesi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 4(1), 23-32.
- Gökçek, H. A. (2023). Neoliberal İktisat Politikaları ve 1980-1989 Yılları Arasında Türk Ekonomisinin Genel Görünüşünün Altı Faktör Altında İncelenmesi ve Değerlendirilmesi. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 147-161.
- Gökçeli, E., Fırdmuc, J., & Ghosh, S. (2022). Effect of foreign direct investment on economic growth and domestic investment: evidence from OECD countries. *European Journal of Business Science and Technology*, 8(2), 190-216.
- Güney, S., Korkmaz, M., Yiğiter, Ş. Y., Alacahan, N. D., Deniz, N., Ceylan, N., & Yahyaoglu, G. (2012). Atatürk ve Günümüz Dönemi Ekonomi Politikalarına Literatür Açısından Genel Bir Bakış. *IIB International Refereed Academic Social Sciences Journal*, 3(5), 215-231.
- Güzel, S. (2009). 2008 Küresel Ekonomik Krizi ve IMF’nin Önerdiği Ekonomi Politikalarının Krizle Mücadeledeki Rolü. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (2), 55-69.
- Kalaycı, İ. (2010). Atatürk Döneminde Parasal Politikalar: Çağdaş Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Mülkiye Dergisi*, 34(266), 109-124.
- Kanca, O. (2012). 1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 47-63.
- Karabıyık, İ., & Uçar, M. (2010). Türkiye’de 1980 Sonrası Uygulanan IMF Destekli İstikrar Programlarının Ekonomik Açidan Değerlendirilmesi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 5(2), 37-58.
- Kaya, M., & Kalaycı, İ. (2021). Türkiye’de Tarihsel Süreçte Tarım Politikası ve Planlama Deneyimi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 23-34.
- Kocaman, M., (2021). Türkiye’de 1923’ten Günümüze Para Politikası Uygulamalarının Tarihsel Gelişimi. Ş. Karabulut (Der.) *Teorik ve Politik Yönleriyle İktisat Biliminde Yaşanan Gelişmeler* içinde (ss. 153-179). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Memiş, Ş. (2020). 20. Yüzyıl Türkiye Ekonomisi Üzerine Kısa Bir Analiz (1923-2000). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (66), 263-284.
- Meral, P. S. (2005). Enflasyon ve Enflasyonun Okuma Alışkanlığına Etkisi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(19), 309-324.
- Orhangazi, Ö., & Yeldan, A. E. (2023). “Türkiye Modeli”-2021 ve Sonrası: Rastgele Hedefler, Gerçekleşmeler ve Bir Bilanço. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 50(1), 171-194.

- Özçelik, Ö., & Tuncer, G. (2007). Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 253-266.
- Özçelik, Ö. (2015). *Türk iktisat tarihi*. Kütahya: Academia Yayınevi.
- Özdemir, Ü., Yiğit, G. K., & Oral, M. (2016). Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 21(35), 149-174.
- Öztürk, S., & Yıldırım, F. (2009). Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Çöküşü ve Atatürk Dönemi İktisat Politikaları. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi (JEAS)*, 10(2), 145-165.
- Öztürk, S., & Saygın, S. (2017). 1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 1-12.
- Özyurt, H. (1981). Atatürk Dönemi, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları Ve Türk Ekonomisindeki Yapı Değişikliğine Etkileri (1933-1938). *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (19), 119-148.
- Sabır, H. (2006). Atatürk'ün Ekonomi Anlayışı. *Sayıştay Dergisi*, (62), 3-19.
- Sarı, Y. (2007). Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'de Uygulanan Para Politikaları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(7),
- Takım, A. (2011). Türkiye'de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları. *Maliye Dergisi*, 160(1), 154-176.
- Takım, A. (2012). Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları Ve Sonuçları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(02), 157-187.
- Taştemel, G. (2022). 2000-2001-2008 Krizleri ile Pandemi Sürecindeki Ekonomik Verilerin Karşılaştırılması. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 17(2), 27-45.
- TCMB. Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS). Erişim adresi: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket> (Erişim Tarihi: 23.10.2023)
- TÜİK, (2008a). Fiyat Endeksleri ve Enflasyon - Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi - 3. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- TÜİK, (2008b) İstatistik Göstergeler 1923-2007. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- Tüzünkan, D. (2015). Türkiye'de Uygulanan Beş Yıllık Kalkınma Planlarının İstihdam Politikaları Açısından Değerlendirilmesi. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 90-117.
- Ulusoy, İ. (2017). Atatürk Dönemi İktisadi Kalkınma Modeli (1923-1938). *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2), 111-124.
- Uluyol, O. (2019). 1980-2000 Döneminde Türkiye'de Bankacılığın Gelişimi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (17), 73-107.
- Uysal, Y. (2007). Türkiye'de Enflasyon: Sektörel Kaynakları ve İç Ticaret Hadleri. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 44(508), 21-34.

- Ülken, Y. (1986). Atatürk Döneminde İktisadi Arayışlar-Eylemler-Olaylar. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 42(1-4).
- Yalman, İ. N., Koşaroğlu, Ş. M., & Işık, Ö. (2023). 2000-2020 Döneminde Türkiye Ekonomisinin Makroekonomik Performansının Mercet-Lopcow-Marcos Modeliyle Değerlendirilmesi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 60(664), 57-86.
- Yay, G. G. (1998). Atatürk Döneminde Para Politikası. *Erdem Dergisi*, 11(31), 289-320.
- Yeter, F., & Eroğlu, İ. (2023). Türkiye ve Akran Ülkelerde Enflasyon ve Faiz İlişkisi: Fourier Panel Granger Nedensellik Analizi. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 50-69.
- Yılmaz, A., & Arı, A. (2015). Gevşek Parasal Göstergeler ve Enflasyon Hedefleme Stratejisi Altında, Enflasyonla Mücadele: 2001-2011 Türkiye Deneyimi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(1), 11-31.
- Yılmaz, H. (2020). Türkiye’de Yatırım Teşvik Sisteminin Tarihçesi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 12(23), 431-441.
- Yurdakul, F. (2001). Türkiye’de Enflasyon Sürecinde Yapısal Kırılmalar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56(01), 149-169.
- Yurgiden, H., & Gökdemir, L. (2023). Merkez Bankası Para Politikaları Gelişimi ve Geleneksel Olmayan Para Politikaları. Ş. Karabulut (Der.) *Ekonomi ve Finans Konularına Teorik Yaklaşımlar*. İçinde (ss. 51-64). Bursa: Ekin Yayınevi.